MÓDA : SPORT

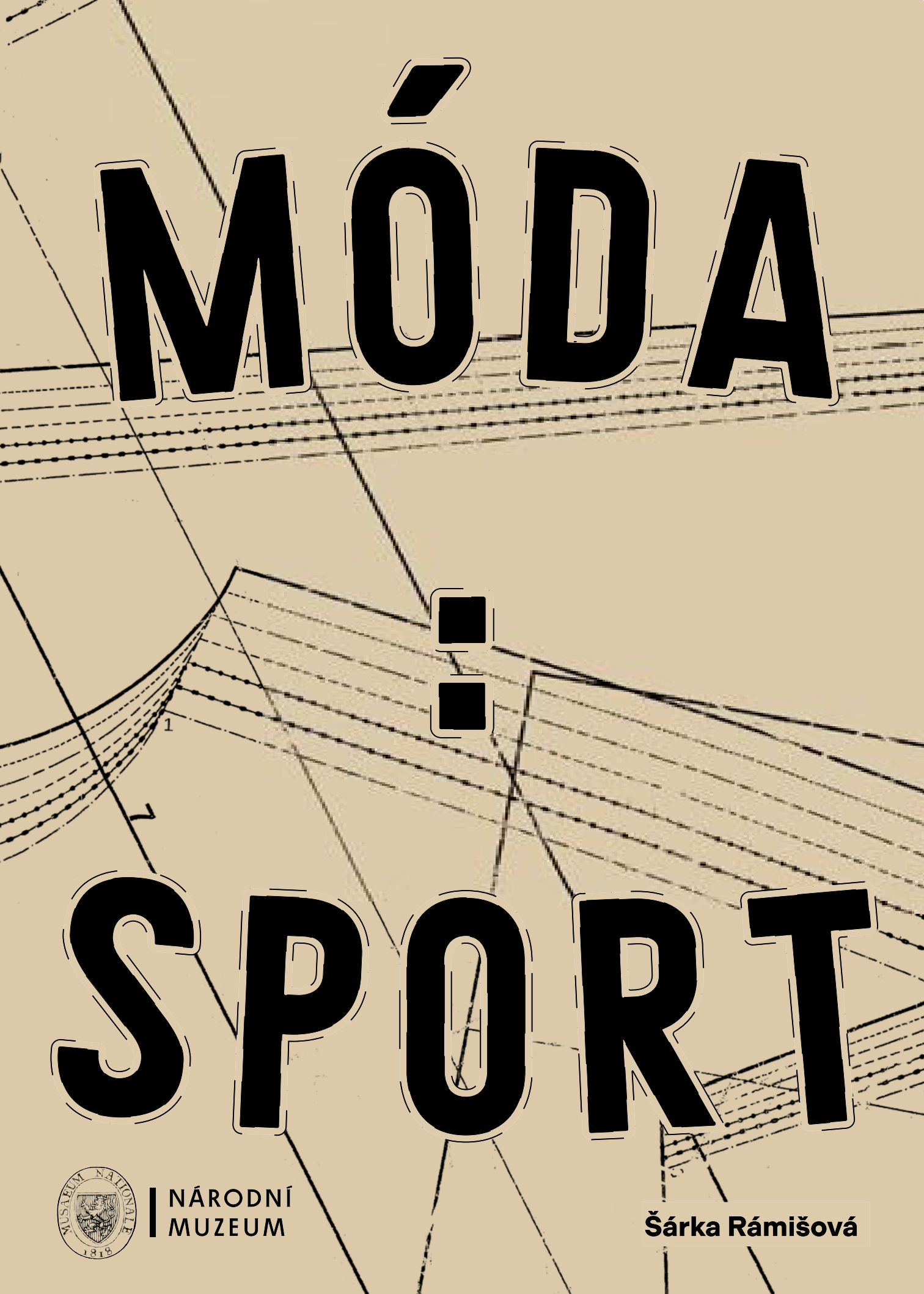

NÁRODNÍ MUZEUM

Šárka Rámišová

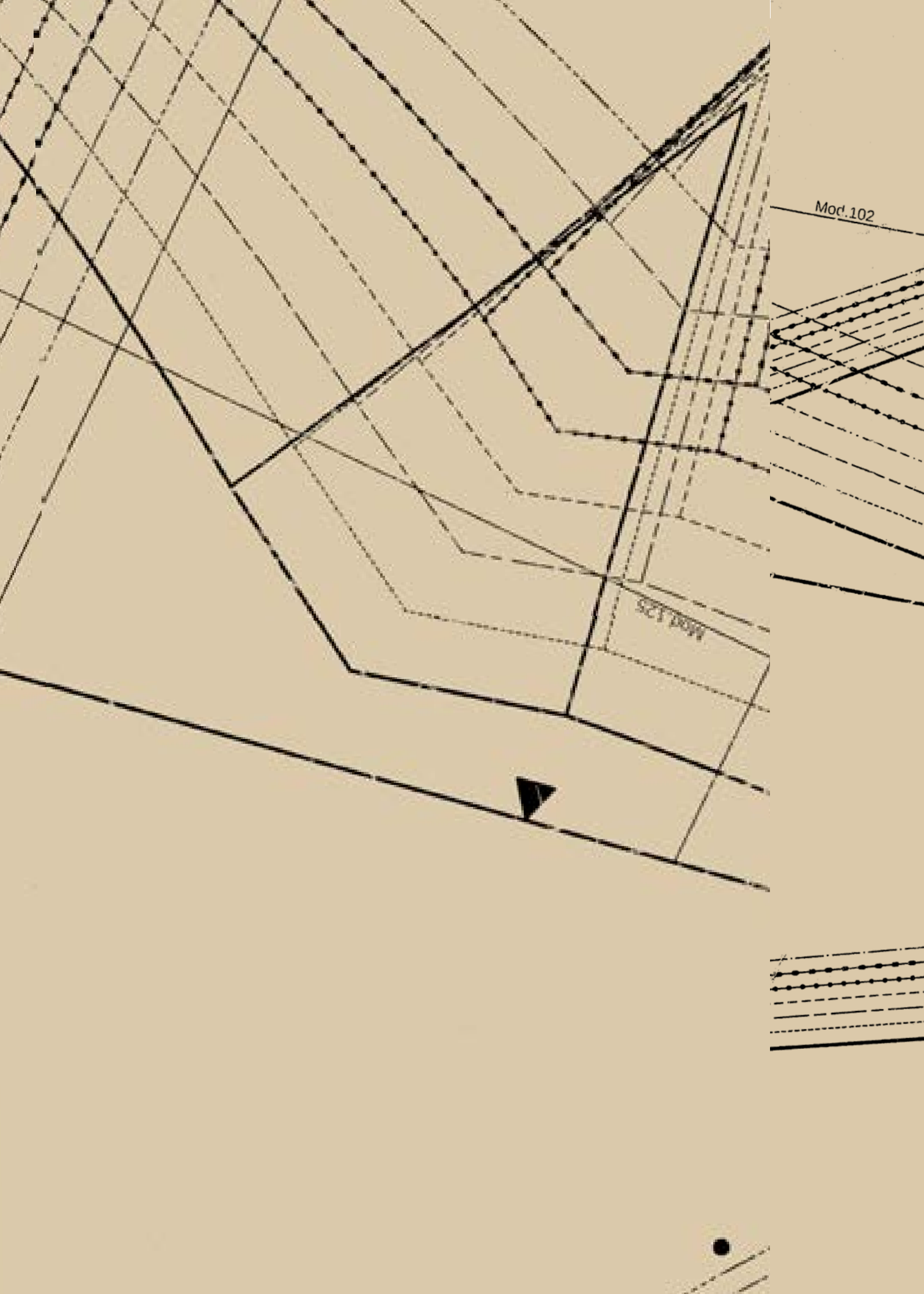

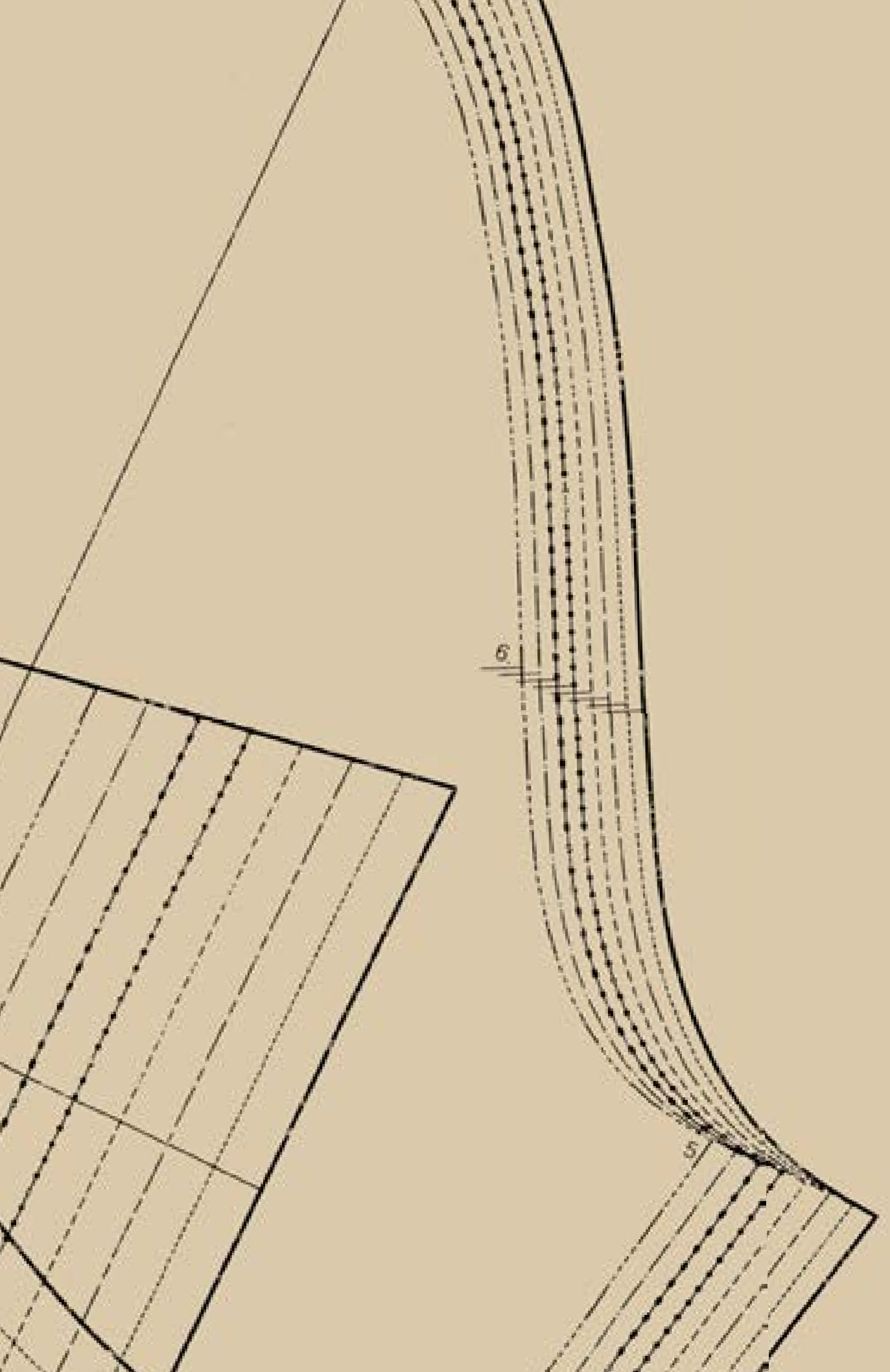
6
5

2

6.

Před startem Závodu míru, publikovaná pohlednice, ČSSR, 1989.
(Fotoarchiv ODTVS NM; H7F-74621)

Realizace zimního oblečení pro děti z internátní školy lyžování, kol. 1970.
(archiv Pavla Zelenky)

Kanadský překážkář a sprinter Earl John Thompson, olympijský vítěz z roku 1920 v Antverpách. Skleněný kolorovaný diapozitiv, 9 × 12 cm, Belgie, 1920. (Fotoarchiv ODTVS NM; PS-721)

Vítězka závodu dam na 1609 m sl. Karpíšková (vpravo) s další závodnicí Josefou Steinovou, Čechy, 1896. (Fotoarchiv ODTVS NM; H7F-62127)

NÁRODNÍ
MUZEUM

Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národního muzea (DKRVO 2024-2028/10.II.b, 00023272).

Recenzentky:
Ing. Dana Hlochová
Mgr. Lucie Swierczeková, Ph.D.
PhDr. Eva Uchalová

Vědecká redaktorka:
PhDr. Vanda Marešová

© Národní muzeum, 2025

ISBN (pdf) 978-80-7036-886-2
ISBN (print) 978-80-7036-887-9

Móda : Sport

Vývoj tělovýchovného a sportovního odívání na českém a československém území od 19. století do devadesátých let 20. století

Šárka Rámišová

Národní muzeum
2025

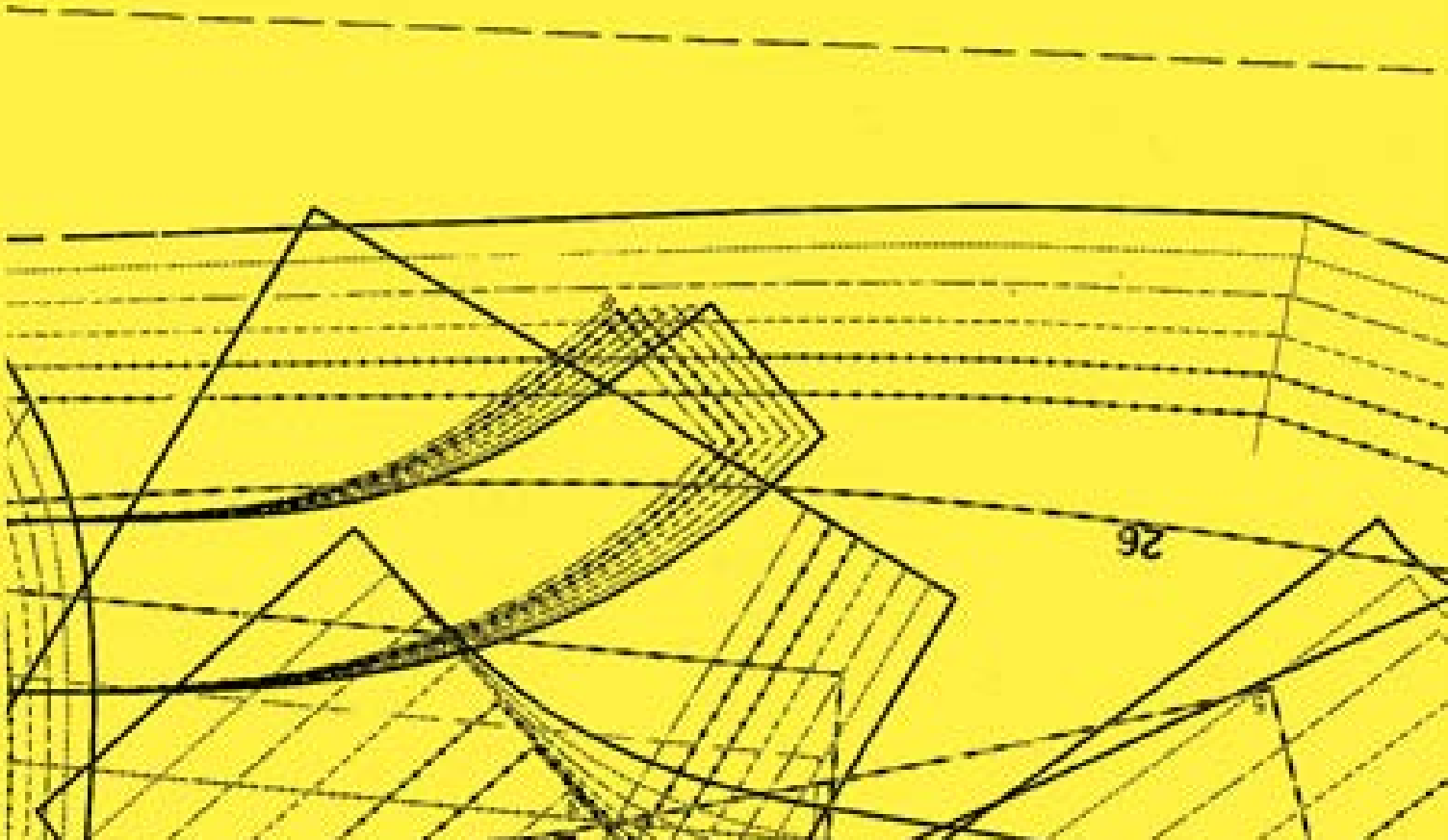

OBSAH

	Abstrakt	11
1	Úvod Připraveni ke startu, pozor, teď...	19
2	Od okouzlení nahým tělem po jeho cudné zakrývání	33
3	Rozvoj tělovýchovy a sportu v českých zemích	49
4	Charakteristika sportovního oděvu, jeho význam, funkce a účel	79
5	Vznik a výroba textilních materiálů pro tělesnou výchovu a sport	93
6	Výkladní skříně sportovní výstroje a výzbroje od monarchie po první republiku	111
7	Sportovní spodní prádlo Co mělo zůstat skryto	127
8	Tělovýchovný oděv V mysli vlast, v paži sílu!	153
8:1	Sokolská a sportovní gymnastika Vnitřní síla vlastního těla	171
8:2	Umělecká a rytmická gymnastika, jazzgymnastika a aerobik Cvičme v rytme	185
9	Atletika Nekorunovaná královna sportů	195
10	Sokolice, amazonky, sportovnice, sportgirls neboli emancipované ženy	225
11	Turistika a tramping Putování za tichem přírody přes louky, lesy, háje	247
12	Alpinismus a horolezectví Pokořování výšek i vlastních limitů	271
13	Cyklistika S větrem o závod	285
14	Plavání a koupání Ve vodě i na břehu	313

15	Bruslení, rychlobruslení a krasobruslení A za námi jen rýhy v ledu	357
16	Lyžování Na zasněžených svazích	397
17	Sport versus móda?	431
18	Elitní sporty, či sporty elit?	467
18:1	Jezdectví V poklusu i trysku	493
18:2	Tenis Zbarvení bílého sportu	515
19	Sport pro všechny	547
20	Oděvní a textilní výroba sportovního zboží 1945–1992	561
21	Kolektivní sporty Jeden za všechny, všichni za jednoho	587
21:1	Fotbal Za vítěznými góly	595
21:2	Lední hokej Mezi mantinely	617
22	Sportovní obuv a její první krůčky k úspěchu	637
23	Reprezentační oděv Za masovost. Za rekordy	657
24	A jak to bylo dál...	679
	Závěr	693
	Conclusion	699
	Terminologický slovník textilních materiálů využívaných pro sportovní oděvy	704
	Terminologický slovník oděvně-technologických pojmů	709
	Terminologický slovník oděvních komponentů	710
	Seznam zkratek	713
	Jmenný rejstřík	714
	Bibliografie	717
	Periodika	723
	Prameny	724
	Řízené rozhovory	724
	Internetové zdroje	725
	O autorce	726
	Poděkování	727

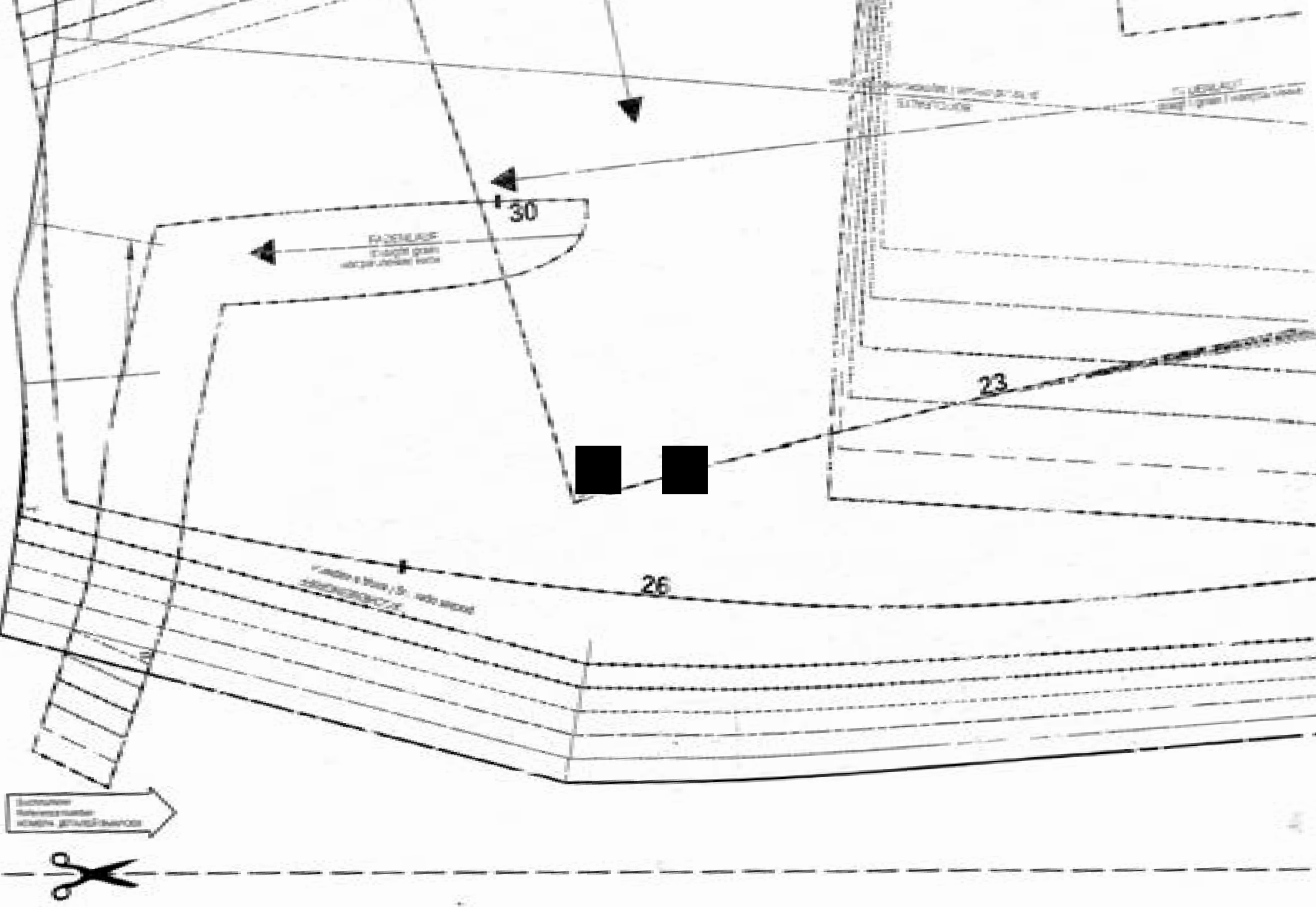
30
23
26

ABSTRAKT

Oděv hraje významnou roli v našem každodenním životě, a to ať už mu sami význam přikládáme, či nikoliv. Ovlivňuje naše pocity, mnohdy i chování a rozhodování, je naším každodenním prostředkem nonverbální komunikace s okolním světem. V současnosti je nošení sportovního oděvu běžnou praxí a jeho nositele mnohdy ani nerozeznáme od aktivního sportovce. Nabízí požadované pohodlí, které je základní premisou soudobého oděvu.

Sport začal v průběhu 19. století výrazně zasahovat do mnoha oblastí lidského života. Nebylo tudíž divu, že proměňoval nejen společenské konvence, životní styl, ale výrazně také zasáhl do dějin módy. Tato interdisciplinární kulturně-historická studie se snaží propojit tři základní vědecké okruhy. Pevnou základnu tvoří historie tělesné výchovy a sportu na pozadí dějinného vývoje v Čechách a v Československu. Neméně důležitou oblastí se pro výzkum stává samotný vývoj módy a odívání, který souvisí s třetím okruhem, vědeckotechnickým pokrokem v oblasti oděvního a textilního průmyslu v našich zemích. Teprve vzájemné provázání těchto oborů může dopomoci porozumění historickému vývoji sportovního odívání, jeho zrodu a celospolečenskému významu. Předkládaná studie je výsledkem snahy přiblížit čtenáři význam sportovního oděvu v kulturních dějinách Čech a Československa.

ČASOVÁ OSA

965

■ Nejstarší zmínka o tkalcovském stavu v Čechách u Ibrahima Ibn Jakoba

1697

■ založení soukenické a pletařské manufaktury v Čechách

1723

■ první bavlnářská manufaktura v Čechách

1778

■ zrušeny tkalcovské a pletařské cechy v Čechách

1796

■ první anglický stroj na předení bavlny uveden do provozu ve Vernéřovicích v Leitenbergově manufaktuře

1801

■ první závody v bruslení v Holandsku, kterých se účastnily i ženy

1805

■ Joseph Marie Jacquard vynalézá programovatelný tkalcovský stav

1812

■ počátky cyklistiky – Karl Drais konstruuje jednostopé vozidlo

1813

■ na českých školách se začíná vyučovat nepovinný předmět tělesná výchova

1817

■ Karl Drais v Německu vynalézá „draisinu“, předchůdce jízdního kola

1823

■ první parní stroj v textilní výrobě v Čechách – mykací stroj s pevnými očky

1835

■ šlechtický dostihový spolek pořádá první novodobé jezdecké závody v Královské oboře v Bubenči

1839

■ Johan J. Hirsch zakládá ortopedický ústav

■ založen jezdecký spolek Böhmische Wettrenn-Verein

1840

■ majitel strojnického závodu ve Slaném J. Holub jezdí po městě na dvoukolovém velocipedu

1842

■ Rudolf von Stephany začíná provozovat soukromý tělocvičný ústav

1843

■ Rudolf von Stephany jmenován prvním zemským učitelem tělocviku

■ objevena celulóza

1844

■ Američan Charles Goodyear si nechal patentovat postup vulkanizace přírodního kaučuku (gumy) z kaučukovníku brazilského, latex

1845

■ první plavecké závody při příležitosti zahájení provozu Ferdinandovy dráhy a příjezdu prvního vlaku z Olomouce do Prahy

1846

■ americký vynálezce Elias Howe si patentuje šicí stroj

1848

■ František Josef I. nastupuje na trůn

1849

■ Amelia Jenks Bloomer začala nosit dlouhé řasnaté kalhoty, zvané také turecké

1850

■ v Praze se objevují první veslaři

1852

■ první odborná textilní škola v Čechách

1853

■ Jan Malypetr jmenován učitelem a ředitelem Tělocvičného ústavu v Praze

1854

■ první zmínka o užívání šicího stroje v krejčovství M. Mottl v Čechách

1857

■ povolen jezdecký sportovní spolek Verein zur Hebung der Pferdezucht und Pferderennen im Königreiche Böhmen

1858

■ V roce 1858 vynalezl Angličan Townsend jazýčkovou jehlu, která vedla ke konstrukci nového typu plochého pletacího stroje zkonstruovaného Američanem Lambem. Vedle plochého pletacího stroje se konstrukčně zdokonaloval stávek okrouhlý, což vedlo kolem roku 1890 k plně automatické výrobě punčoch a později dalších oděvních součástí.

1860

■ Jules Léotard vystupuje ve svém akrobatickém představení v Paříži v přiléhavém trikotovém úboru

1862

■ založení tělovýchovné organizace Sokol

■ Vojta Náprstek prezentuje v Praze šicí stroj před Americkým klubem dam

1862–1867

■ při prostném tělocviku Tyršovy soustavy se pěstuje běh, skoky a hody

1863

■ americký vynálezce James Leonard Plimpton si patentuje kolečkové brusle

1864

■ vznik veslařského spolku Ruderverein Moravia v Uherském Hradišti

1867

■ v Sokole Pražském uspořádány první přebory v běhu, vzpírání a ve skocích do výšky a dálky

■ snahy o založení českého Veslařského klubu Vltavan

■ založen první lední spolek Troppauer Eislaufverein v Opavě

■ vzniká rakousko-uherská monarchie

1868

■ vzniká první bruslařský klub – Pražský lední klub (Prager Eisklub)

■ francouzský mechanik Eugène Meyer sestrojil vysoké kolo

■ v Čechách spatřen první cyklista na veřejnosti

1869

■ tělesná výchova se na českých školách stává povinným předmětem pro chlapce i dívky

■ je založen Tělocvičný spolek paní a dívek pražských

1870

■ v Praze se koná první veřejný závod plachetnic

■ kolem tohoto roku zakládá Dominik Riegel šermířskou školu

1871

■ v Sokole Pražském uspořádána první gymnastická soutěž ve cvičení na nářadí

■ vychází první číslo časopisu *Sokol*

1874

■ první ročník Velké pardubické steeplechase

■ tělesná výchova se stává volitelným předmětem na gymnáziích

1875

■ založen turistický obchod Zum Touristen ve Vídni

1876

■ doložena výroba bavlněných podvlíkaček v Krásné Lípě

1877

■ první oficiální tenisový turnaj ve Wimbledonu

1879

■ první lawn-tennisový turnaj v Čechách na hřišti hraběte Kinského v Chocni

■ první elektricky poháněný stav

■ Gustav Jäger začíná vyrábět pletené vlněné prádlo

1880

■ továrna Josefa Kohouta v Praze začíná vyrábět první velocipedy v Čechách

■ deník *Prager Tagblatt* zavedl první samostatnou sportovní rubriku na českém území

■ na frankfurtských hrách vystupují američtí cvičenci v trikotových úborech

■ Gustav Jäger vydává spis *Die Normalkleidung als Gesundheitsschutz*

1881

- založen první cyklistický klub v Rakousku-Uhersku – Klub velocipedistů na Smíchově
- dvanáctiletý Josef Rössler-Ořovský zakládá Bruslařský klub

1882

- I. všesokolský slet

1883

- založena Česká ústřední jednota velocipedistů
- první cyklistické závody

1884

- založení veslařského klubu
- vznik nejstaršího sportovního časopisu *Bicyklista,* později *Cyklista*
- první česky psaná příručka bruslení

1885

- první továrna na umělé hedvábí
- vznik Pohorské jednoty Radhošť

1886

- vznik časopisu *Veslař*
- zhotovena první umělovlákenná tkanina

1887

- Josef Rössler-Ořovský si nechává z Kristianie (dnešního Osla) zaslat dva páry lyží a sjíždí na nich Václavské náměstí v Praze
- vznik Šermířského klubu
- první mistrovství Čech v silniční cyklistice

1888

- založení Klubu českých turistů
- založení časopisu *Velocipedista*
- ženy v USA se veřejně projíždějí na bicyklech
- první veřejné atletické závody v Čechách

1889

- Jägrovo vlněné spodní prádlo se začíná prodávat i v Čechách
- Američan Joseph Merrow si patentuje první třínitný overlock
- v Praze uspořádány první mezinárodní krasobruslařské závody
- první vydání *Časopisu českých turistů*

1890

- založen první čistě atletický klub AC Sparta
- učitel Jan Buchar nahrazuje tělocvik sáňkováním

1891

- ministerským výnosem je žákům středních škol povolena účast na sportovních utkáních
- přibližně v této době přiváží Josef Rössler-Ořovský do Čech ragbyový míč
- Jubilejní zemská výstava v Praze
- firma Thonet začala vyrábět tenisové rakety v moravských Koryčanech

1892

- Gustav Adolf Jäger otevírá svou pobočku v Ebersbachu specializující se na bavlněné dětské a sportovní prádlo
- Josef Klenka překládá první pravidla fotbalu, ta se však neujímají
- vznik tělocvičného odboru při spolku krejčovských dělníků
- v USA patentována první podpěra prsou pod názvem „breastsupporter“
- ustaven Bruslařský závodní klub Praha

1893

- v Čechách je evidováno na 300 tenisových hřišť
- Theodor von Liebig přiváží do Čech první automobil
- vznik Spolku pro pěstování her české mládeže
- vznik Českého Yacht Clubu
- vznik I. Českého Lawn Tennis Clubu
- hory Sněžka, Radhošť a Praděd poprvé zdolány lyžaři
- první chodecký závod Praha – Brandýs nad Labem
- vznik prvního časopisu s všeobecnou sportovní tematikou *Sportovní obzor*
- české ženy se účastní cyklistického závodu v Brně
- užívá se pojem „náprsní šněrovačka“

1894

- *Sportovní obzor* přináší zmínku o míči ledovém neboli hockeyi
- založen Mezinárodní olympijský výbor
- první mistrovství Čech ve vzpírání
- vznik Vzdělávacího spolku podpůrného tělocviku Lassalle v Brně

1895

- Horský spolek pro Ještěd a Jizerské hory pořádá sáňkařské závody ze Smědavy do Bílého Potoka u Libverdy
- Národopisná výstava československá
- první zemské závody v plavání
- Jan Buchar učí v hodinách tělesné výchovy žáky lyžovat

1896

- první novodobé olympijské hry
- začíná se hrát bandy hokej
- Josef Klenka vydává druhý překlad asociačních pravidel fotbalu

1897

- na českém trhu se vyskytuje sportovní šněrovačka
- první vydání hokejových pravidel v češtině
- v časopisu *Sokol* vychází první překlad anglických pravidel fotbalu
- baron Ringhoffer zveřejňuje ve *Sportovním obzoru* inzerát k získání členů pro nový golfový spolek
- založena Česká atletická amatérská unie
- první ukázkové utkání v košíkové ve Vysokém Mýtě
- na silnici se objevil první motocykl
- začíná se nosit „sweater“

1898

- J. Klenka přepracoval pravidla basketbalu a vydal je pod názvem *Hra do koše – košíková*

1899

- SK Slavia sehrála první mezinárodní fotbalový zápas s výběrem Berlína (0:0)
- založen Český olympijský výbor, předsedou se stává Jiří Guth-Jarkovský, zpravodajem Josef Rössler-Ořovský

1900

- tenistka Hedwiga Rosenbaumová získává dvě bronzové medaile na OH v Paříži
- započala výroba gumových tenisových míčků potažených vlnou
- uskutečněna první česká sportovní výstava „Žižka“ uspořádaná Klubem athletů v Praze

1901

- založen Český svaz footballový, zakládajícími členy bylo čtrnáct klubů z Prahy a pražských předměstí a tři kluby z českého venkova
- první viskózové hedvábí
- na IV. všesokolském sletu poprvé vystoupily ženy
- Česká atletická amatérská unie se rozděluje na lehkou a těžkou atletiku

1902

- v Praze sehrán turnaj o mistrovství Královského hlavního města Prahy a zemí Koruny české ve stolním tenisu
- začal vycházet časopis *Sport a hry*
- SK Slavia a I. Český Lawn-Tennis Klub se na Letné utkávají v pushballu (pushball – hra s míčem o velikosti lidské postavy, který se družstvo snaží dotlačit do soupeřovy branky)
- vznik dvoudílného stiskacího knoflíku – patentky

1903

- Svaz lyžařů v Království českém vzniká jako vůbec první národní lyžařský svaz na světě
- vznik Sdružení dělnických tělocvičných jednot
- zápasník Gustav Frištenský se stal mistrem Evropy
- v tenisových úborech začíná převažovat bílá barva

1904

- založen Český klub automobilistů pro Čechy, Moravu a Slezsko
- první automobilová výstava v Praze

1905

- Edward VII. se účastní slavnostního otevření golfového klubu v Mariánských Lázních
- poprvé uspořádán mistrovský lyžařský závod na 50 km

1906

■ ve Velké Chuchli poblíž Prahy se začínají pořádat koňské dostihy

■ založena Česká lawn-tennisová asociace

1907

■ vznik házené, později národní házené

■ několik vysokoškolských studentů a učitelů tělesné výchovy v Praze se začíná zajímat o japonské sebeobranné umění – judo

■ sokolští gymnasté se poprvé účastní mistrovství světa v gymnastice

1908

■ otevřena První Hoyerova tělocvičná škola

■ Josef Rössler-Ořovský předvádí na Vltavě kanadskou kánoi

■ první MS v krasobruslení žen

■ otevřen Eispalast v Berlíně s umělým kluzištěm

■ poprvé uspořádány mezinárodní závody automobilů a motocyklů do vrchu na trati Praha–Jíloviště

■ olympijské hry v Londýně

1909

■ vznik katolické tělovýchovné organizace Orel

■ Anna Hanušová startuje jako první žena v Jilemnici na 50km závodu v běhu na lyžích

■ představena rytmická gymnastika v Drážďanech

■ patent na viskózovou střiž

■ první účast české hokejové reprezentace na mistrovství Evropy (kanadský hokej)

1910

■ v Praze na Vltavě se poprvé jedou závody osmiveslic o Primátorský štít, tedy Primátorky

■ první veřejná exhibice boxu v Praze

■ tenistky Suzanne Lenglen a Marquerite Broquedis hrají bez korzetu v lehkých šatech

1911

■ Česká fotbalová reprezentace vybojovala titul mistrů Evropy v belgickém Roubaix

■ Roald Amundsen dobývá jižní pól

■ Paul Poiret předvádí ve své kolekci dámskou kalhotovou sukni

■ zlato na MS v hokeji pro čs. reprezentaci

■ založen Ústřední svaz těžké atletiky

■ vznik prvního hraného filmu se sportovním námětem *Rudi sportsman* režiséra Emila Artura Longena

1912

■ OH ve Stockholmu, čeští sportovci se jich účastní jako samostatná výprava

■ VI. všesokolský slet

■ v Praze uspořádáno mistrovství Evropy v ledním hokeji (výsledky anulovány)

1913

■ v Brně probíhají první závody žen v lehké atletice

■ založen Svaz kanoistů Království českého

■ Coco Chanel představuje první sportovní modely z žerzeje

■ Mary Phelps Jacobs představuje dámskou podprsenku

■ Švéd Gideon Sundback vynalezl moderní verzi zdrhovadla (patentováno 1917)

1914

■ koná se Pařížský olympijský kongres, který nakazoval Čechům účastnit se OH jen pod rakouským olympijským výborem

■ začíná první světová válka

■ založen spolek Junák – český skaut

1915

■ patent na výrobu PVC vlákna

1916

■ zahájena výroba plátěné obuvi americké firmy Keds

1917

■ Baťa otevírá v Pardubicích pobočku na výrobu cviček

■ americká firma Keds přichází na trh s kotníčkovou plátěnou obuví

■ patentována moderní podoba kovového zdrhovadla

1918

■ konec první světové války a vznik Československé republiky

■ zřízeno Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy

■ prezidentem se stává Tomáš Garrigue Masaryk; zrušení šlechtických titulů v RČS

■ první dámské tretry dovezeny do RČS

■ založení ústředního Československého amatérského plaveckého svazu

■ znovuotevření salonu Jeana Patou s názvem Maison Parry

1919

■ vzniká overal, zprvu funkční oděv pro parašutisty

■ Anna Lukášová publikuje návrhy dámských zimních sportovních oděvů v *Moda a vkus*

1920

■ volební právo pro ženy v RČS

■ Lewis Lacey představuje polokošili pro hru pólo

■ Milada Skrbková a Ladislav Žemla získávají bronz v tenisu na OH v Antverpách

■ lyžování v osnovách školní tělesné výchovy, položeny základy k organizovaným lyžařským zájezdům do hor

1921

■ založení československé pobočky YMCA a IWCA

■ představení volejbalu v RČS

1922

■ František Pecháček se stává mistrem světa ve sportovní gymnastice

1923

■ zavedena výroba chemických vláken v ČSR

■ Firma U Rotta v Praze otevírá nové sportovní oddělení s lyžařskou výbavou

■ René Lacoste obléká triko polo na tenisový turnaj

■ první sportovní kolekce Jeanne Lanvin

1924

■ Jean Patou ve svých módních domech v Biarritzu a Deauville otevřel specializovaná oddělení pro sportovní oblečení a doplňky

■ René Lacoste navrhl tenisovou košili z pleteniny

■ Ada Roubíčková publikuje v *Elegantní Praze* své návrhy dámského lyžařského oblečení

■ vzniká firma Gebrüder Dassler Schuhfabrik, pozdější adidas a Puma

■ první zimní OH v Chamonix, následně se ve čtyřletých periodách střídají zimní (ZOH) a letní (LOH) olympijské hry

■ Bedřich Šupčík získává pro RČS první zlatou medaili z LOH (šplh na laně)

■ Bohuslav Martinů složil symfonickou větu *Half-time,* pravděpodobně první orchestrální skladbu se sportovním námětem

1925

■ britský výrobce pneumatik a gumového zboží Dunlop rozšiřuje výrobu o sportovní boty a oblečení

■ vzniká Sport Corner v přízemí módního domu Jeana Patou

■ počátek výroby italské nízké plátěné obuvi na tenis Superga 2750

■ první přímý rozhlasový přenos sportovní akce, běžecký závod Hold československé atletiky neznámému vojínu

1926

■ Ladislav Vácha se stává mistrem světa ve sportovní gymnastice

■ francouzská firma Le Coq Sportif začíná vyrábět tepláky

1927

■ první laboratorní výroba syntetického vlákna

■ vyrobeny první dětské punčochové kalhoty ve Valašském Meziříčí

■ jezdkyně Marie Immaculata Brandisová se přihlašuje jako první žena na Velkou pardubickou steeplechase

■ Elsa Schiaparelli otevírá salon Pour le Sport a Elsa

■ tenistka Helen Wills začala používat kšilt proti slunci

1928

- ženy se zúčastní prvně běžeckých a technických disciplín na LOH v Amsterdamu
- vznik Československého všesportovního výboru
- František Ventura vítězí na LOH v parkuru
- první sjezd československých sportovních lékařů

1929

- zahájena výstava s názvem Civilisovaná žena

1930

- III. ženské světové hry v Praze
- otevřen nový venkovní bazén v Praze pod Barrandovskými terasami
- tenistka Brame Hillyard vystupuje na Wimbledonu v šortkách
- britská firma Jäger začala vyrábět módní sportovní oblečení z žakárového úpletu

1931

- založena společnost Emerich Rath a spol. v Praze
- zakázán tramping v RČS
- tenistka Lilí Álvarez se objevila na kurtu v krátkých sukňových šortkách od Elsy Schiaparelli
- firma Pringle of Scotland si dala patentovat spodní prádlo Slimfit s lastexovým vláknem v žebrovaném pásku
- Marlene Dietrich byla vykázána z Paříže za nošení kalhotového kostýmu

1932

- otevírá se zimní stadion v Praze na Štvanici
- vznikl lastex
- vznikl sportovní obchod Lorenz sport
- vznikají pánské plavky Men's Topper z plasticky žebrovaného vlněného úpletu
- Willy Bogner zakládá v Mnichově obchod na dovoz sportovního zboží

1933

- automobilový závod 1000 mil československých na trase Praha–Bratislava
- v RČS bylo dosaženo vrcholu nezaměstnanosti, téměř 1 mil. osob

1934

- Vlasta Děkanová se stává první mistryní světa v tělocviku
- založen Sport Hecht Maleček Vodička
- firma Baťa začíná vyrábět plovací kruhy
- vzniká firma Svit
- opět povolen tramping v Československu
- Sonja Henie poprvé vystupuje na štvanickém stadionu před čs. diváky
- francouzská návrhářka Vera Borea použila lastexové vlákno do kotníkové části lyžařských kalhot, navrhla také sukénkové plavky
- Elsa Schiaparelli otevírá salon Maison Schiaperelli

1935

- prezidentem se stává Edvard Beneš

1936

- Rolný zavádí pásovou výrobu konfekce
- Jesse Owens obouvá tretry značky adidas
- Elsa Schiaparelli uvedla na trh lyžařské brýle se želvovinovými obroučkami
- objevil se americký dvoudílný model sestávající z košile a šortek, z něhož se vyvinuly šortkové šaty se zapínáním na knoflíky po straně
- Jacques Heim otevřel v módních lázních Biarritz a Cannes butiky se sportovním oblečením

1937

- M. I. Brandisová se stala první a dosud jedinou ženskou vítězkou VPS
- patentována výroba polyamidového vlákna 6.6
- horská obuv je opatřená podešví z profilované gumy

1938

- druhá republika
- Emil Hácha zvolen prezidentem
- připravena průmyslová výroba syntetického vlákna

1939

- začíná druhá světová válka
- vznik Protektorátu Čechy a Morava
- zavedeny potravinové lístky a poukázky na textil a obuv
- DuPont začal vyrábět umělé vlákno zvané nylon
- Baťa začíná vyrábět plátěné tenisky
- vznikla Pleas a. s., továrna na pletené zboží a pletací stroje
- první zmínka o ženském fotbalovém týmu ŽESKA z pražského Braníku

1940

- ve zlínské laboratoři firmy Baťa vypracoval Otto Wichterle výrobní postup k získávání vlákna polymerací z kaprolaktamu

1941

- výroba prvních polyuretanů v Německu
- americký výrobce plavek Jantzen Inc. rozšířil výrobu o svetry a sportovní úbory

1942

- atentát na Reinharda Heydricha

1943

- vyvinut perlon
- modelový dům Roubíčková vymazán z živnostenského rejstříku

1945

- konec druhé světové války
- prezidentem se stává Edvard Beneš
- Československý olympijský výbor obnovil svou činnost
- počátek znárodňování textilního a oděvního průmyslu

1946

- Československá obec sokolská obnovila svou činnost
- vznik Československého tělovýchovného svazu
- bikiny poprvé na přehlídkovém mole v Paříži
- vznik n. p. Tosta

1947

- výroba silonu v Československu
- hokejová reprezentace získala zlaté medaile na MS

1948

- komunistický převrat
- emigrace mnoha čs. sportovců
- prezidentem se stává Klement Gottwald
- olympijské hry v Londýně a XI. všesokolský slet v Praze
- vznikl výběrový resortní Armádní tělocvičný klub
- v Sokole zaváděny Akční výbory
- první ročník cyklistického Závodu míru
- znárodněn Rath sport
- znárodněn Salon Hany Podolské
- vznikla Odeva v Trenčíně
- vznikl národní podnik Modeta Jihlava, pletařské závody
- Švýcar Georges de Mestral vynalezl suchý zip
- bratři Rudi a Adolf Dasslerové se ideově rozcházejí
- zakázán tramping

1949

- přejmenování Baťových závodů ve Zlíně na Svit, národní podnik
- vznik národního podniku Botana
- vznik národního podniku Jitex, který u nás jako první zpracovává umělé vlákno
- vznik adidasu
- krasobruslařka Alena Vrzáňová vítězkou na MS

1950

- vznik Státního výboru pro tělovýchovu a sport
- vznikl národní podnik START
- zahájena průmyslová výroba silonu v podniku v Plané nad Lužnicí

1951

- vyrobeno první bezpečnostní vázání Duplex firmou H. Markera
- Le Coq Sportif začíná vyrábět žluté trikoty pro Tour de France

1952

- vyroben první neoprenový oblek
- tenista Fred Perry navrhl své vlastní sportovní triko
- povinnost gymnastů nosit trikoty na LOH
- Emil Zátopek vyhrává tři zlaté medaile na LOH v Helsinkách

1953

- prezidentem se stává Antonín Zápotocký
- vzniklo Státní muzeum tělesné výchovy a sportu
- Armádní tělovýchovný klub přejmenován na Ústřední dům armády
- vznik oddílu reprezentantů v rámci Ústředního domu armády
- měnová reforma
- ukončen přídělový systém
- vzniká n. p. Sportovní prodejny
- vzniká Institut tělesné výchovy a sportu

1954

- Jaroslav Drobný vyhlášen světovou tenisovou jedničkou
- první přímý televizní přenos z hokejového zápasu na pražské Štvanici mezi ČSR a švédským klubem IF Leksand

1955

- I. celostátní spartakiáda

1956

- značka Colmar představuje nové lyžařské kombinézy ze syntetického materiálu
- LOH v Melbourne
- první přímý televizní přenos Československé televize ze zahraničí – třetí třetina hokejového utkání SSSR vs. Švédsko, odvysíláno 27. ledna

1957

- vznik Československého svazu tělesné výchovy
- prezidentem se stává Antonín Novotný
- vznik podniku zahraničního obchodu Tuzex

1958

- první světový šampionát žen v cyklistice
- vynalezena lycra

1959

- patentováno první elastické vlákno s označením lycra

1960

- Kneissl zahájil výrobu sjezdových lyží ze skelných laminátů a plastu
- vzniká Fatran Ružomberok
- II. celostátní spartakiáda

1961

- Republika československá přejmenována, vzniká Československá socialistická republika

1962

- Eva a Pavel Romanovi se stávají mistry světa v tancích na ledě
- čs. reprezentace získává stříbro na MS ve fotbale v Chile
- Botas začíná vyrábět první tretry

1963

- vznik sportovní řady obuvi podniku Botana s názvem Botas
- začínají se vyrábět první hokejové přilby

1964

- vznik cestovní kanceláře Sportturist
- v lyžařské kombinéze z pěnového polyuretanu značky Colmar byl překročen rychlostní rekord 174 km/h Luigim Di Marcem
- vznikají monokiny
- Botas vyrábí první sálovou obuv Botas Classic
- společnost Tokyo Juki Industrial Company vyrábějící průmyslové šicí stroje začíná nabízet malé domácí overlocky, tzv. Baby Lock

1965

- otevřen plavecký bazén v Praze v Podolí
- zahraniční plavci na LOH oblékají plavky značky Stag Speedo
- sourozenci Romanovi začínají jezdit pro Holiday on Ice
- první československá horolezecká expedice Hindúkuš
- Eva Palyzová dojela druhá na Velké pardubické steeplechase
- adidas vyvíjí první tenisové boty Robert Haillet
- III. celostátní spartakiáda
- vzniká plátěná obuv, tzv. jarmilky

1966

- první ročník Pochodu Praha–Prčice
- vzniká značka Sergio Tacchini

1967

- vznik Pragosportu
- reprezentanti ČSSR získali zlato v MS v házené (Švédsko)
- Kathrine Switzer se účastní Bostonského maratonu

1968

- prezidentem se stává Ludvík Svoboda
- manželé Abrahamsovi dovezli do ČSSR míčky, hole a golfové sportovní vybavení
- vpád vojsk Varšavské smlouvy, následuje emigrace mnoha čs. sportovců
- Věra Čáslavská získala na LOH v Mexiku čtyři zlaté a dvě stříbrné medaile ve sportovní gymnastice
- Jiří Raška získal první zlatou medaili pro ČSSR na ZOH
- vznikl československý Ski Pool

1969

- američtí astronauti Neil Armstrong a Buzz Aldrin vstoupili jako první lidé na povrch Měsíce
- Hana Mašková získala stříbro na ME v krasobruslení
- zakázán tramping
- Václav Chaloupka poprvé vítězí na VPS
- adidas uzavírá smlouvu s čs. fotbalovou reprezentací

1970

- první lyžařské boty s tuhou plastovou skořepinou
- zrušena československá spartakiáda

1971

- stát navyšuje finanční dotace sportu, resp. ČSTV
- Ondrej Nepela se stává nejlepším sportovcem ČSSR

1972

- začíná se nosit čepice „saporka“
- první žena se účastní běhu Běchovice–Praha
- Ondrej Nepela vítězí na ZOH v krasobruslení
- čs. olympijští reprezentanti dostávají závodní oděv od adidasu

1973

- Jan Kodeš vítězí na Wimbledonu
- umírá Elsa Schiaparelli
- vzniká značka Arena
- vzniká značka Lotto

1974

- Erika Zuchold vystupuje na exhibici v barevném květovaném gymnastickém trikotu
- hokejový brankář Jiří Holeček začíná nosit sklolaminátovou masku na obličej

1975

- prezidentem se stává Gustáv Husák
- první speciálně vyvinutá sportovní podprsenka (v zahraničí)
- tenistka Martina Navrátilová emigrovala
- IV. československá spartakiáda

1976

- na LOH povoleny plavky ze syntetického materiálu

1977

- koná se antipochod Praha Prčice
- vzniká značka Climatex

1978

- zřízen Vládní výbor pro tělesnou výchovu a sport při Úřadu předsednictva vlády ČSSR
- Martina Navrátilová poprvé vyhrává Wimbledon

1979

■ Martina Navrátilová se stává hlavní tváří pro obuv značky Spalding

1980

■ Jan Kodeš vyhrává Davis Cup

■ V. československá spartakiáda

1981

■ maraton žen začleněn do LOH

■ tenista Jiří Hřebec emigroval

1982

■ adidas začíná šít u ZDA Partizánske

■ první propagace aerobní gymnastiky v ČSSR

1983

■ Jarmila Kratochvílová na MS v Mnichově uběhla světový rekord (běh na 800 m)

1984

■ Jozef Sabovčík získal bronzovou medaili v krasobruslení na ZOH v Sarajevu

■ značka Arena je výhradním dodavatelem závodních plavek pro LOH v Los Angeles

1985

■ počátek výroby sportovní obuvi Prestige

■ VI. československá spartakiáda

1986

■ začíná se používat žlutý tenisový míček

■ zahájení vysílání televizního pořadu Cvičme v rytme

1987

■ žokej Josef Váňa vyhrává svou první Velkou pardubickou steeplechase

1988

■ Jozef Pribilinec obdržel zlato na LOH v chůzi na 20 km

■ Florence Griffith--Joyner vystoupila na LOH v jednodílném přiléhavém unitardu

■ otevřena první nudistická pláž v ČSSR

■ Andre Agassi vystoupil na US Open v džínových šortkách

1989

■ prezidentem se stává Václav Havel

■ výroba kolečkových bruslí v Československu

■ mezinárodní plavecká federace zakázala neoprenové plavky

■ založena firma KAMA

1990

■ vzniká Česká a Slovenská Federativní Republika

■ vzniká Český svaz tělesné výchovy a sportu

■ zrušení VII. česko-slovenské spartakiády

■ založena firma Sir Joseph

■ založena firma KALAS

1991

■ rozpad Sovětského svazu

■ založena firma Hannah

■ založena firma LITEX

■ založena firma Moira

1992

■ LOH v Barceloně, kterých se čeští a slovenští sportovci zúčastnili naposledy společně

■ oštěpař Jan Železný vítězí na LOH (hod oštěpem)

1993

■ 1. ledna vznikají Česká republika a Slovenská republika

Ladislav Horák: Návrh na plakát pro Klub československých turistů, kresba tuší na papíře, 21,4 × 27,5 cm, RČS, 1933. (ODTVS NM; H7H-31300)

Připraveni ke startu, pozor, teď...

1

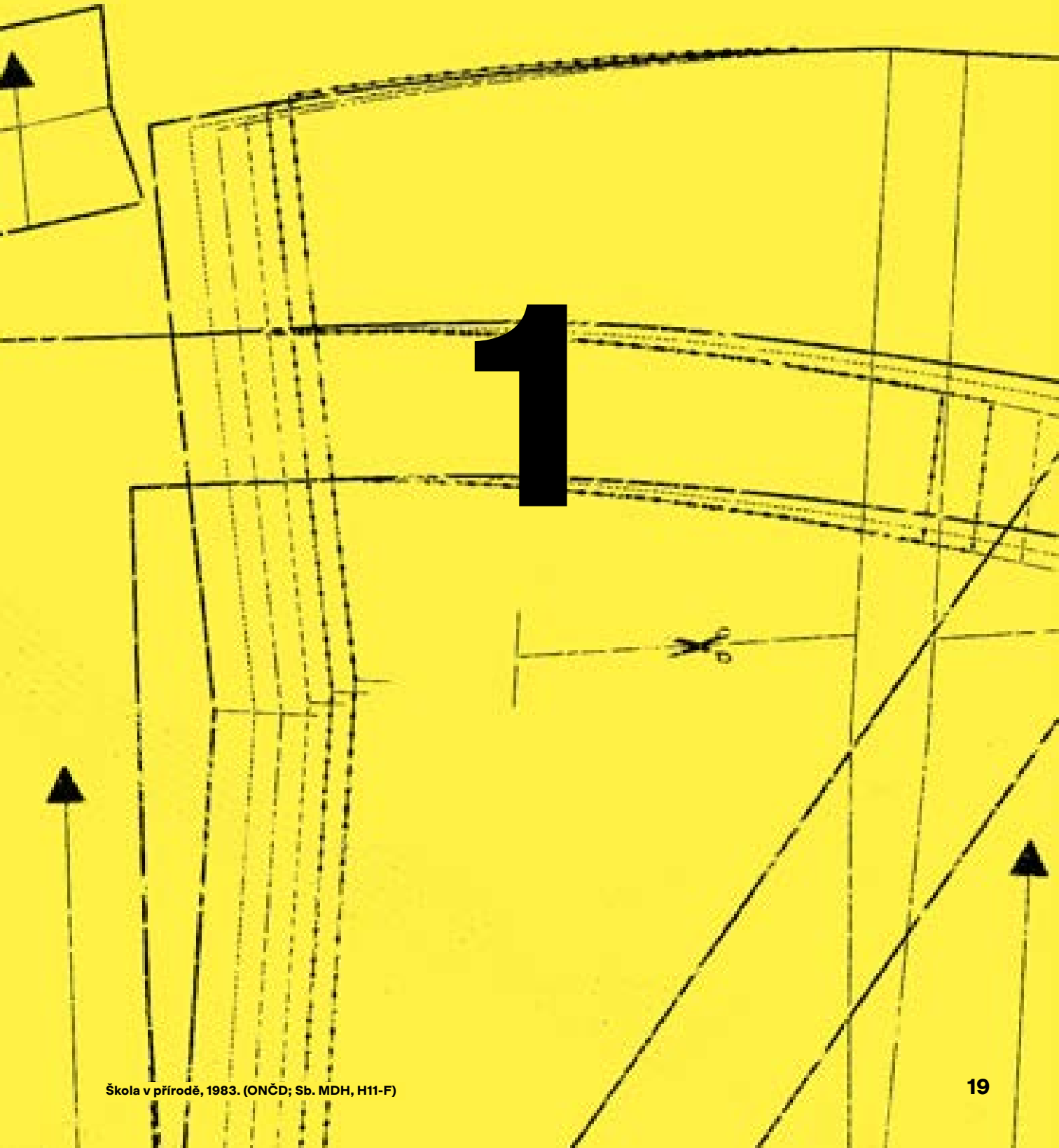

Škola v přírodě, 1983. (ONČD; Sb. MDH, H11-F)

Pohlednice z výstavy UPM *Holduj sportu, pohybu!* (archiv Evy Uchalové)

Pro obsáhlost zvoleného tématu bylo zapotřebí si nejprve stanovit časový rámec, který by danou studii lépe ukotvil. Pohybujeme se v rozmezí let 1862–1992, během nichž se česká území několikrát politicky proměnila (monarchie, vznik Československé republiky, její definitivní zánik a odloučení Slovenska) a kdy docházelo k výrazným proměnám jejich statutu, mezinárodních vztahů a politických i kulturních preferencí. V průběhu vytyčených sto třiceti let byl na našem území rozvíjen zájem o rozličné pohybové aktivity, které vedly ke vzniku speciálního tělovýchovného a sportovního oděvu. Počáteční rok 1862 symbolizuje zrod první české vlastenecké tělovýchovné organizace Sokol, která u nás zažehla zájem o pohyb a výrazně se podílela na rozvoji prvních tělocvičných úborů. Rok 1992 samozřejmě není považován za rok konečný, jako spíše za počátek nové historické etapy, kdy se Čechům a Slovákům otevřely brány kapitalismu a zcela pozměnily směr dalšího vývoje. I přes jasné časové rozmezí by bylo chybné se jej striktně držet. V publikaci tak dochází z jedné strany k přesahu až k antickému období, které osvětluje původ mnoha tělovýchovných a sportovních idejí, ze strany druhé je nastíněn porevoluční vývoj v Československu. Ten objasňuje náhlé překotné změny v novodobém vývoji sportovního odívání.

Teprve na několika generacích sportovců je lépe rozeznatelná proměna společenské diferenciace, kolektivní mentality i jejich preferencí, dobové morálky, životního stylu, kultivace osobnosti, smýšlení a přístupu k vlastnímu tělu. Podstatnou se stává také ekonomická síla obyvatelstva nebo jeho interakce s politickým zřízením země. Neméně důležité je tudíž i geografické vymezení na „české a československé území“. Problematika historické geografie naší části Evropy je samozřejmě výrazně složitější. V průběhu sledovaného období se rozloha českých zemí několikrát geopoliticky proměnila: od rakouského císařství, rakousko-uherské monarchie, Československa v období první republiky, druhé republiky od října 1938 do března 1939 přes Protektorát Čechy a Morava během světové války po osvobozené Československo, přejmenované v roce 1961 na Československou socialistickou republiku. Soužití se Slovenskem po sametové revoluci upravilo rovnost obou národů i v názvu Česká a Slovenská Federativní Republika. Módní inspirace ovšem zpravidla překračovaly všechny skutečné hranice, nehledě na preference mezinárodní politiky, které se v čase rovněž proměňovaly.

Pro lepší orientaci v tématu je nutné seznámit čtenáře s třemi navzájem se prolínajícími rovinami, které tvoří hlavní kostru celé studie. Vývoj dějin tělovýchovy a sportu v českých zemích určil chronologickou linku jednotlivých kapitol, a to ve snaze seřadit jednotlivé sporty podle jejich vzrůstající významnosti na tuzemské scéně. A to nejen ve smyslu zájmu samotných sportovců, ale také jejich politického významu. Druhá úroveň se zabývá vývojem módy a sportovního odívání, což jsou oblasti se vzájemnou interakcí. Jejich vztahová dynamika utvářela neustále novou podobu sportovního oděvu. A protože ten je neodmyslitelně spjatý s vědecko-technickým pokrokem v oblasti oděvního a textilního průmyslu, tvoří tato oblast třetí rovinu zájmu. Významný prostor si tedy získali výrobci oděvních materiálů, zhotovitelé sportovních oděvů i jejich prodejci. Dějinné mezníky rozdělily sledované oblasti – a tudíž i kapitoly – na období od monarchie po první československou republiku a následně socialistickou éru, jež přebudovala ekonomický systém v zemi. Aby bylo možné se věnovat samotnému sportovnímu oděvu v jednotlivých disciplínách, bylo zapotřebí odhalit, co se pod ním ukrývalo, protože právě spodní prádlo určovalo primární úroveň pohodlí při pohybu sportovce. Volnost souvisela i s emancipací žen, která je spojována s cyklistikou, jedním z prvních novodobých sportů provozovaných u nás.

Změny ve společenských hodnotách se odrazily i na vnímání jednotlivých sportů, které jsou dále rozřazeny do několika skupin. Vlastní specifika měly sporty elit a k jejich výkonu určené úbory. Z výsluní je ovšem sesadily státem preferované kolektivní sporty. Do sportu se po roce 1948 vmísila propaganda a masové pojetí sportu vytvářelo jistou uniformitu nošeného oděvu. Vrcholem sportovní kariéry bývala státní reprezentace, která sportovce stavěla do výlučného postavení, jemuž musel odpovídat i volený oděv. Tomu se věnuje jedna z posledních kapitol knihy. Pro lepší orientaci čtenáře je ke knize připojen terminologický výkladový slovník oděvních materiálů a výrazů. Stejně tak je součástí střihová příloha s návodem na zhotovení dobových pánských a dámských plavek a textilní ukázka rozličných sportovních textilií.

Používané termíny „tělovýchova“ či „sport“ mají v československých dějinách v zásadě rozdílnou úlohu i význam. Odlišnosti mezi „tělovýchovným“ a „sportovním“ oděvem jsou konkrétněji vysvětleny v následujících kapitolách. Jedná se primárně o nositelův záměr a účel jeho pohybové aktivity spíše než o samotný nošený oděv. Dnes už se běžně používá především výraz „sport“, který zastřešuje veškerou pohybovou aktivitu. V zájmu všeobecného porozumění byl zvolen zastřešující termín „sport“/„sportovní“, který je univerzálně využíván pro všechny fyzické aktivity, a to i tělovýchovné. Mimo konkrétní kapitoly o sokolské tělovýchově je užíváno právě těchto výrazů.

Pramennou základnu této studie tvoří písemné materiály z Archivu tělesné výchovy a sportu Národního muzea (dále jen ATVS NM), ikonografické prameny z fotoarchivu a prameny hmotné povahy z trojrozměrné sbírky Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea (dále jen ODTVS NM). Prezentace těchto bohatých fondů je jedním z primárních cílů této publikace. Zdrojem informací se staly rovněž sbírky dalších výzkumných pracovišť Národního muzea. Jmenujme fondy Oddělení starších českých dějin, které byly zdrojem zajímavých ikonografických pramenů. V Oddělení novodobých českých dějin se nachází ve fondu oděvů část věnovaná sportu, reklamní plakáty inzerující české podniky se sportovním zbožím nebo fotografie zachycující sportující československé obyvatelstvo na rekreacích, během volného času nebo speciálních sportovních výcviků. Divadelní oddělení obohatilo publikaci nejen svým fotografickým archivem významných divadelníků a herců zachycených při sportu, ale také cennou jednoaktovkou Emy Destinnové, která byla výsledkem její lásky k cyklistice a nejen k ní. Mnoho pramenů pocházejících z Národního archivu bylo již publikováno, přesto se však jedná o neopomenutelný zdroj významných informací. Bohužel z důvodu dlouhodobého pracovního podstavu je rozsáhlý fond Československého svazu tělesné výchovy (dále ČSTV) dosud nezpracovaný, tudíž nemohl být dostatečně prostudován.

ODTVS Národního muzea je správcem rozsáhlých trojrozměrných sbírek, fotografií, audio- a videozáznamů a knih. K nejstarším patří historické sokolské sbírky, mimo jiné stejnokroje a tělovýchovné a sletové úbory. Sokolové, vědomi si své důležitosti, začali sbírat artefakty dokumentující jejich význam v budování národního uvědomění české společnosti již od šedesátých let 19. století. Tato aktivita dospěla až k založení vlastního muzea. Teprve v roce 1953 došlo k vytvoření speciální státní muzejní sbírky ryze sportovní povahy.[1] Tehdejší politické preference reflektovaly obsah samotné sbírky předmětů.

1 **Dne 1. února 1953 vzniklo Státní muzeum tělesné výchovy a sportu sloučením Muzea Sokola Pražského s Muzeem Československé obce sokolské. Od 1. srpna 1972 je toto muzeum součástí Národního muzea. Květoslava ŠTURSOVÁ, *Tyršovo muzeum tělesné výchovy a sportu 1953–2003*, Praha: Tyršovo muzeum tělesné výchovy a sportu, 2003.**

Oděvní a textilní sbírky ODTVS obsahují rozsáhlý soubor spartakiádních úborů, olympijské reprezentační oděvy a samozřejmě sportovní oděvy.

Počáteční rozvoj ryze sportovních aktivit na našem území datujeme od šedesátých let 19. století, kdy se postupně budovaly veslařské kluby, dále v osmdesátých letech je následovaly cyklistické a od devadesátých let se přidaly další sportovní disciplíny. Bohužel v této době ještě neexistovala instituce, která by se svou sbírkovou činností zaměřila na fenomén zvaný sport. Sokolové jej dlouhou dobu ignorovali. Z toho důvodu začaly být „sportovní" předměty cíleně sbírány teprve od padesátých let 20. století, a to i zpětně. V této době nebyl zájem sbírat artefakty vztahující se k tzv. elitním sportům (golf, tenis nebo ragby), teprve v porevolučním období docházelo k postupné nápravě a kompletaci sbírky. Nové akvizice jsou dnes přijímány od sportovních organizací, úspěšných českých a československých (i amatérských) sportovců. Zpravidla se sbírkotvorná činnost zaměřuje na předměty tuzemské provenience, ale zohledňují se také zahraniční vazby na české a československé sportovní prostředí.

Sportovní stejně jako pracovní oděvy jsou používáním silně zatěžovány a není s nimi zacházeno s obřadností, jakou by nositel věnoval například společenským šatům. Z toho důvodu byly jako ryze účelové oděvy většinou častým nošením silně poškozeny. Velmi často se proto nedochovaly, v lepším případě se zachovaly ve špatném stavu. Restaurátoři a restaurátorky v NM konzervují, restaurují a ošetřují všechny svěřené předměty tak, aby se prodloužila jejich životnost. Odborným zásahem je tedy zamezováno postupující degradaci materiálu. Sportovnímu ošacení není vracena novota, jejich znatelné opotřebení a používání je do jisté míry žádoucí. Aktuální restaurátorskou výzvou se stávají předměty vyrobené z inovativních materiálů, které ještě nebyly prověřeny časem a k nimž

Expozice The Olympic Museum v Lausanne ve Švýcarsku.
V popředí plavecký úbor zn. Speedo. (archiv autorky)

Expozice The Olympic Museum v Lausanne ve Švýcarsku. V popředí krasobruslařské šaty Jane Torvill a Christophera Deana, ve kterých získali zlatou medaili na olympijských hrách v Sarajevu v roce 1984. (archiv autorky)

Expozice The Olympic Museum v Lausanne ve Švýcarsku. V popředí krasobruslařské šaty Katariny Witt z mistrovství světa v roce 1988. (archiv autorky)

je třeba volit vhodný přístup, aby se zachovaly co nejdéle. Sportovní disciplíny, jež jsou v našem prostředí nejoblíbenější, jsou také ve sbírkách zastoupeny nejhojněji. K nejčastěji provozovaným a finančně dostupným sportům patřily v průběhu času turistika, cyklistika, atletika, bruslení a lyžování. Kurátoři se snaží sbírky i nadále kompletovat a rozšiřovat o mladší sportovní odvětví, jako například aerobik a fitness. Mimo ODTVS se v NM nacházejí sportovní oděvy na tenis či plavání i ve sbírkách Oddělení novodobých českých dějin.

Významným tuzemským pracovištěm, které uchovává v rámci své sbírky textilu a módy sportovní oděvy, je Uměleckoprůmyslové museum v Praze (dále jen UPM). Sbírky regionálních muzeí se věnují sportu většinou jen okrajově, vyjma těch, jejichž historie je neodmyslitelně spojená se sportovním životem. Jsou jimi například Krkonošské muzeum v Jilemnici (lyžování), Vlastivědné muzeum v Pardubicích (dostihy, hokej), Ostravské muzeum (atletika, fotbal), Sládečkovo vlastivědné muzeum v Kladně (hokej), Muzeum Českého ráje v Turnově (horolezectví), Severočeské muzeum v Liberci (lyžování, plavání), Muzeum turistiky v Bechyni aj. Sportovní oděv byl zachycen i na mnoha plastikách rozličných autorů pracujících s nejrůznějšími materiály. Nevšední sbírka se nachází v Muzeu skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, jež obsahuje soubor skleněných figurek sportovců od konce padesátých let 20. století. Městské muzeum v Bechyni zase opatruje keramické výtvory z místní manufaktury Keras, která ve třicátých a čtyřicátých letech vyráběla plastiky se sportovní tematikou.

Tenisové šaty z počátku 20. století ve výstavě *Mode et sport. D'un podium á l'autre*, 2024. (archiv autorky)

Pařížská výstava *Mode et sport. D'un podium á l'autre* představila i současné trendy ve sportovním odívání. V popředí overal Sereny Williams zn. Nike z roku 2018. (archiv autorky)

V rámci studia daného tématu nelze opomenout ani – dnes už zahraniční – sbírky Slovenského olympijského a športového múzea, které spravují bohatý fond nejrůznějších sportovních oděvů. Ze sbírek světových jmenujme Victoria and Albert Museum v Londýně, Metropolitan Museum of Art v New Yorku a Kyoto Costume Institute (Ústav odívání v Kjótu) nebo specifické sbírky The Olympic Museum v Lausanne ve Švýcarsku, kde se nachází i Mezinárodní olympijský výbor. V muzejní expozici jsou v několika sálech k vidění sportovní závodní oděvy olympijských vítězů, mimo jiné i českých sportovců. Další olympijskou expozici nalezneme ve městě, kde se olympijská myšlenka zrodila, tedy v Athénách. Rozsáhlou oděvní sportovní sbírkou disponuje například Australian Sports Museum v Melbourne, jehož sbírky je možné zhlédnout i v online katalogu.

Výstava *Splash! A Century of Swimming and Style* v londýnském Design Museum představila i sérii plavek reagující na aktuální společenská témata, jakými jsou politický a ekologický aktivismus, otázky genderu aj., 2025. (archiv autorky)

Unikátní výstava s názvem *Mode et sport. D'un podium á l'autre* (Móda a sport: Z jednoho pódia na druhé) se uskutečnila v roce 2024 v pařížském Musée des Arts décoratifs.[2] Bylo zde vystaveno na 450 kusů oděvů, doplňků, fotografií, skic, časopisů, plakátů, obrazů, soch a videí ilustrujících vývoj sportovního oblečení a jeho vliv na současnou módu. Prezentována byla tvorba významných návrhářů, kteří sportovní módu obohatili o velkou dávku elegance a důvtipu. Zastoupeny byly oděvy nejen dámské, pánské, ale i dětské. Nebyla opomenuta antická historie, olympijské hnutí, ani extravagance současnosti s nahlédnutím do budoucnosti.

Od března do srpna roku 2025 byla otevřena výstava *Splash! A Century of Swimming and Style* (Žbluňk! Století plavání a stylu) v londýnském Design Museum. Jejím hlavním záměrem se stalo představení historie plaveckých oděvů a vybavení do vody za posledních sto let. Hlavní kurátorka Amber Butchart se nevyhýbala ani aktuálním tématům rezonujícím ve společnosti. Do koncepce výstavy zařadila exponáty z vrcholového i rekreačního sportu či z uměleckého prostředí, etnická specifika a neopomněla ani LGBT komunitu.

Rozsahově menší, ale pro naši lokální provenienci důležitou se stala výstava s názvem *Sport & móda*, kterou uspořádalo v Obecním domě v roce 2004 UPM.[3] Na ni navazovala v roce 2005 výstava *Holduj sportu, pohybu!*. Kurátorky

2 Konala se v Paříži od 20. září 2023 do 7. dubna 2024.
3 Konala se v Praze od 30. června do 12. září 2004.

Výstava *Splash! A Century of Swimming and Style* v londýnském Design Museum, 2025. (archiv autorky)

Eva Uchalová a Konstantina Hlaváčková se zaměřily na sportovní odívání pro zimní období a podzimní turistiku v období 1860–2004.[4]

Výstavy menšího rozsahu pořádají regionální muzea, která se zaměřují na jednotlivé sportovní disciplíny a v jejich rámci prezentují i sportovní nebo tělovýchovný oděv. Například soukromé golfové muzeum v místním golfovém klubu Ypsilon u Liberce vystavuje repliky golfového oblečení ve stálé expozici. V posledních letech proběhlo několik výstav, které se zaměřovaly na produkci místních firem. Prácheňské muzeum v Písku uskutečnilo k sedmdesátiletému výročí výstavu *Jitex 70*.[5] Galerie výtvarného umění v Chebu zase *Pro každého něco až z Aše. Tosta 1946–1999*.[6] U příležitosti otevření výše zmíněných výstav vyšly i zajímavé katalogy či knihy. Předně jmenujme publikaci autorek a kurátorek oděvní sbírky UPM Konstantiny Hlaváčkové a Evy Uchalové, která prezentuje unikátní sportovní oděvy ze sbírky UPM.[7] Jejich vlastní publikační činnost v oblasti dějin módy, společně s další významnou oděvní historičkou Ludmilou Kybalovou, se stává významným zdrojem informací pro aktuální výzkum.[8] Tématu sportovního odívání nebylo doposud věnováno tolik všeobecné

4 Konala se v Praze od 13. března do 11. května 2005.
5 Konala se v Písku od 1. března do 26. května 2019.
6 Konala se v Chebu od 14. září 2023 do 10. března 2024.
7 Konstantina HLAVÁČKOVÁ– Eva UCHALOVÁ, *Sport & móda*, Praha: Obecní dům, 2004.
8 Ludmila KYBALOVÁ – Olga HERBANOVÁ – Milena LAMAROVÁ, *Obrazová encyklopedie módy,* Praha: Artia, 1973.

**Výstava s názvem *Pro každého něco až z Aše. Tosta 1946–1999*.
Galerie výtvarného umění v Chebu, foto: Jiří Gordon, 2024.**

**Výstava k výročí Klubu českých turistů s názvem *Zdrávi došli*,
Národní památník na Vítkově, Národní muzeum, 2019. (archiv autorky)**

Expozice Slovenského olympijského a športového múzea, 2025.
(archiv Slovenského olympijského a športového múzea)

pozornosti jako samotné módě. O dílčí studie se zasloužili nejen historikové dějin odívání i sportu, ale především muzejníci nebo publicisté. Jejich vědecké sondy se zaměřovaly většinou na vybraná sportovní odvětví, historické etapy nebo převážně dámský sportovní oděv.

Nejrozsáhlejší počet doposud publikovaných studií se věnuje období mezi polovinou 19. století a meziválečnou érou 20. století. Tento zájem je zcela pochopitelný. Z badatelského hlediska je možné pro zmíněné časové rozmezí dohledat nespočet písemných a ikonografických pramenů. Navíc je během něho patrný největší vývojový progres, zvláště pak v dámské módě, která je propojená se silným emancipačním hnutím.

Zcela nový pohled na oděv využívaný pro sport přinesla činnost sportovních lékařů a vědců Ludvíka Schmida, Jaroslava Urbánka a Zdeňka Hornofa. V polovině padesátých let uskutečnili výzkum zaměřující se na sportovní materiály a jejich vliv na zdraví sportovce. Výsledky byly publikovány v odborných periodikách. Kvalita sportovního vybavení nebyla původně v hledáčku vědců, ale vzešla z výzkumu jako nepřehlédnutelný fakt. Výsledky výše zmíněných autorů byly v roce 1960 publikovaly pod prostým a výstižným názvem *Sportovní oděv*.[9]

Pomineme-li oficiální pravidla jednotlivých sportů, která předepisují vzhled úborů, je možné považovat za nejstarší publikaci zaměřující se výhradně na sportovní oděv knihu *English Costume for Sports and Outdoor Recreation.*

9 **Ludvík SCHMID – Jaroslav URBÁNEK –Zdeněk HORNOF, *Sportovní oděv,* Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1960.**

From the 16th to the 19th Centuries. Pochází z Anglie z roku 1969 a jejími autory jsou Phillis Emily Cunnington a A. D. Mansfield. Věnuje se pouze tamnímu historickému vývoji, a jak je patrné ze samotného názvu, není dovedena do 20. století. Americká publikace *Sporting Fashion, Outdors Girls 1800–1960* vydaná v roce 2021 osciluje mezi dějinami módy a feminismu.[10] Obsahuje rozsáhlé množství fotodokumentace oděvních sbírek, které jsou uloženy v několika amerických muzeích. Primárně představuje tvorbu oděvních značek Keds, Pendleton a Spalding, ale i modelů předních návrhářů, jako Jean Patou, Coco Chanel nebo Claire McCardell.

Vzhledem k šíři tématu nelze odtrhnout vývoj v českém prostředí od anglického, francouzského ani amerického vlivu. Od lokalit, kde se společně s rozvojem sportu tvořil také příslušný oděv. Není tedy divu, že se jedná o území s nejvíce rozvinutým výzkumem v oblasti dějin sportovního oděvu. Dosud nejkomplexnější studií se stala publikace *Mode et sport. D'un podium á l'autre*,[11] která byla vydána ku příležitosti otevření rozsáhlé tematické stejnojmenné výstavy, o níž bylo pojednáno výše. Autorkou je Sophie Lemahieu, správkyně muzejních sbírek módy a textilu po roce 1947 v pařížském Musée des Arts décoratifs. Současné zahraniční publikace se zpravidla věnují vývoji sportovní módy a odívání z pohledu vědecko-technického pokroku, jako je například publikace Ligayi Salazar s názvem *Fashion V Sport*.[12]

Neopomenutelnou součástí výzkumu pro tuto knihu se staly zaznamenané orálněhistorické vzpomínky pamětníků a autobiografie významných sportovců, které reflektovaly jimi nošený sportovní oděv. K dalším důležitým pramenným základnám patří dobová periodika, která bezprostředně zaznamenávala aktuální dění v zemi. Na konci 19. století se začala tisknout periodika sportovní provenience a doplnila tak módní časopisy, které často obsahovaly také přiložené střihy. Po jejich vzoru je i do této publikace vložena střihová příloha, podle kterých je možno si vykopírovat v několika velikostech dámské plavky z počátku let šedesátých.

10 **Autor KEVIN L. JONES je kurátorem muzea Fashion Institute of Design & Merchandising (FIDM) v Los Angeles. Spoluautorka CHRISTINA M. JOHNSON je zástupkyní kurátora v muzeu FIDM tamtéž.**

11 **Sophie LEMAHIEU (ed.), *Mode et sport. D'un podium á l'autre*, Paris: Musée des Arts décoratifs, 2023.**

12 **Ligaya SALAZAR, *Fashion V Sport,* London: V&A Publishing, 2008.**

Výstava *Jitex 70*, Prácheňské muzeum v Písku. (archiv autorky)

Výstava *Olympijské příběhy* se uskutečnila v Nové budově Národního muzea ve dnech 16. 10. 2024 – 31. 8. 2025, foto: Národní muzeum.

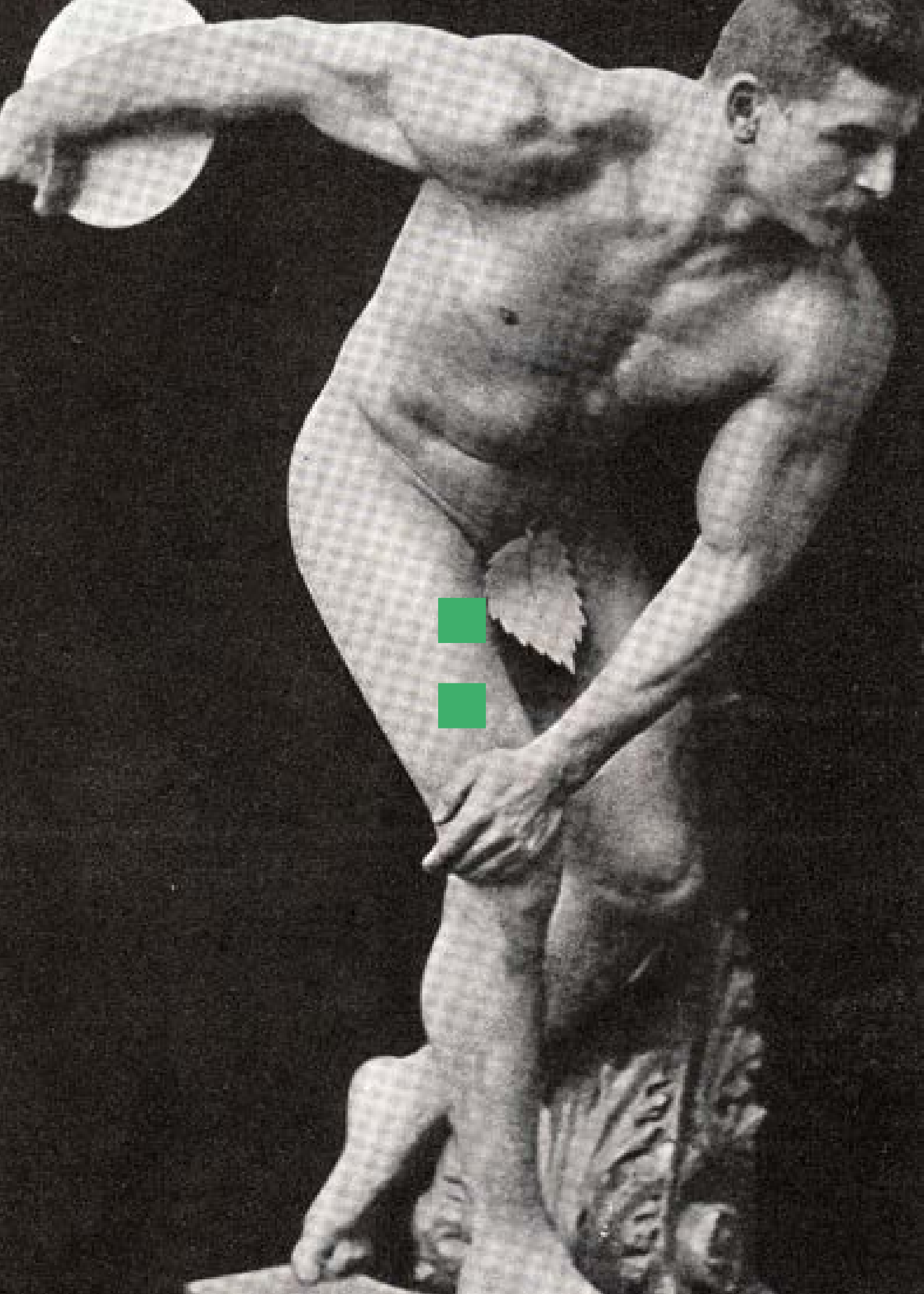

Od okouzlení nahým tělem po jeho cudné zakrývání

2

Gustav Frištenský stylizující se do pozice Diskobola, 1903. (Fotoarchiv ODTVS NM; H7F-B 13-08)

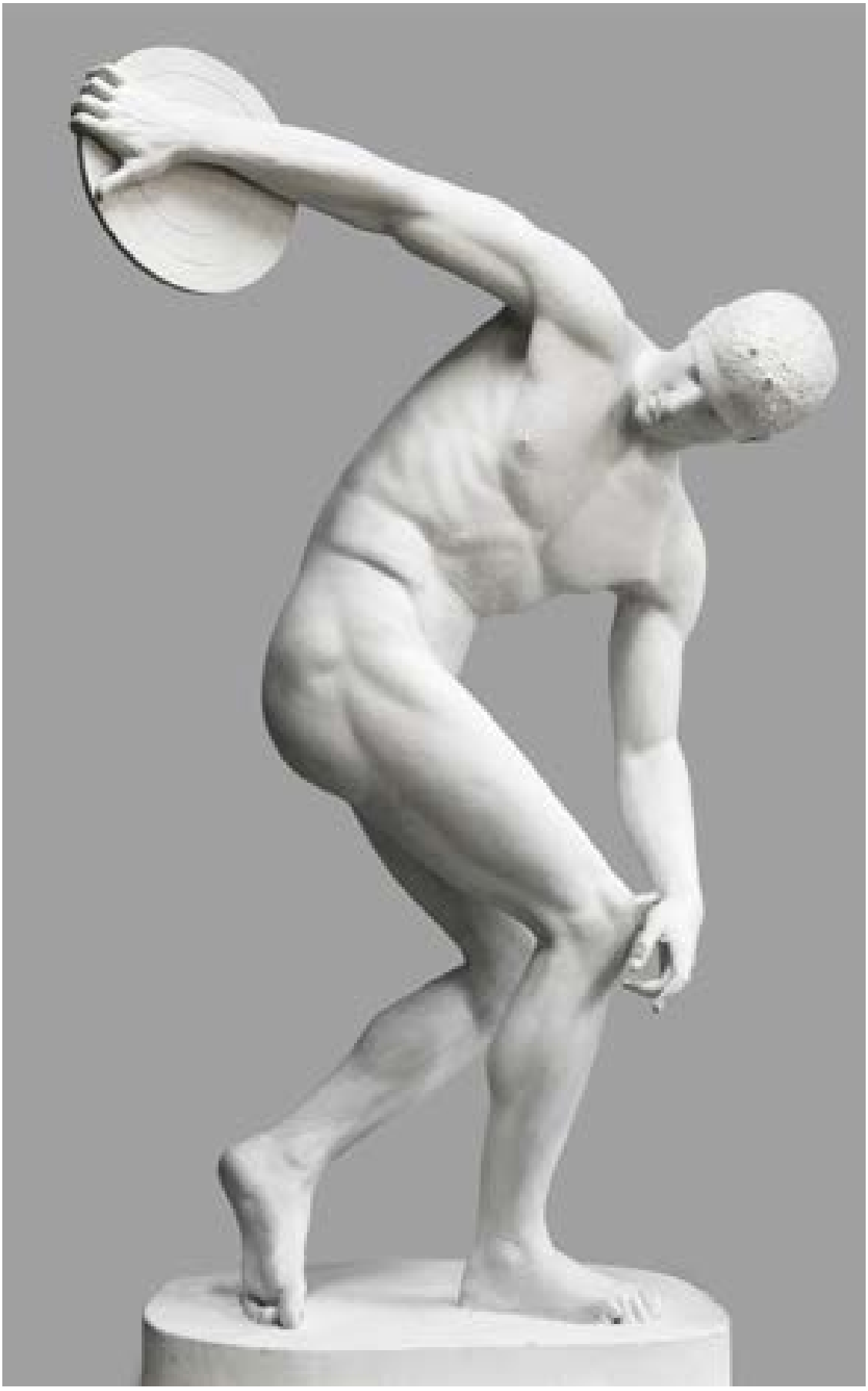

Myrón z Eleuther: Diskobolos, replika, sádra, 168 × 90 cm, původně 5. stol. př. n. l., replika kol. 1957. (ODTVS NM; H7H-18212)

Pohybové aktivity v nejrůznějších formách provozuje lidstvo odedávna.[13] Nejstarší doklady o zušlechťování těla pocházejí ze starověkého Egypta. Odsud se rozšířily i do Fénicie, Řecka a Říma.[14] A právě ve starověku nalézáme i prapůvodní kořeny k tomuto účelu vhodných oděvů, ačkoliv je pro toto období typická spíše jejich absence. Egypťané se odívali do bederních roušek, Řekové temného období volili běžné šaty, které si vykasali, případně také bederní roušky. Zhruba po polovině 8. století př. n. l. začali Řekové provozovat pohybové aktivity nazí.[15] Ostatně i samotné slovo *gymnasion*, označující starořeckou instituci, kde se mladí muži vzdělávali a cvičili, je odvozeno od slova *gumnós*, tedy „neoděný" či „nahý". Kdy přesně došlo k ustálení tohoto zvyku, je těžké určit. Thukydides (asi 460–399 př. n. l.) i Platón (427–347 př. n. l.) označují jako jeho původce Sparťany a podle obou se rozšířil nedlouho před dobou, v níž sami žili.[16] Archeologické nálezy nejsou příliš průkazné, ačkoliv některé vázy i stély nesou vyobrazení nahých, očividně cvičících mužů. Nemůžeme si však být zcela jisti, zda se jedná o atlety, či mytické postavy, případně zda odrážejí dobové zvyklosti, či jde jen o umělcovu fantazii.

Stejně tak zůstává zahalen tajemstvím i samotný důvod, proč Řekové preferovali nahotu při sportu. Jednou z možností je nepraktičnost jejich běžných oděvů. Podle několika zdrojů[17] byl prvním propagátorem nudity atlet Orsippos z Megary, který na hrách v Olympii roku 720 ztratil bederní roušku a následně závod vyhrál. Dle Pausaniova názoru ji zahodil schválně, neboť se dovtípil, že bez ní poběží rychleji. Druhá možnost je také ryze praktická. Zvyk natírat se před fyzickým výkonem olejem, který dotyčného chránil před slunečními paprsky i prachem, se s nošením oblečení zkrátka příliš neslučoval. V úvahu však připadá i důvod rituální – fyzická aktivita „v rouše Adamově" k uctění a před zraky boha Dia měla atlety očistit.[18] Řekové klasického období, kteří se z nějakého důvodu museli zcela odhalit (nejen atleti a zápasníci, ale např. i herci), si svůj úd přivazovali pomocí tenkého pásku zvaného *kynodesme*. Jednak proto, že jeho odhalování bylo považováno za nemravné, jednak aby nepřekážel pohybu.[19]

Výraznou činností, která naopak vyžadovala speciální oděv, byly závody spřežení. Řečtí závodníci oblékali *xystis*, až po kotníky dlouhý oděv s rukávy převázaný v pase. Dva řemínky zkřížené na zádech zabraňovaly tomu, aby se oblek při rychlé jízdě nadouval.[20] Nejlepší obrázek o tomto úboru si můžeme udělat při pohledu na sochu Vozataje z Delf.

Na řeckou kulturu navazovala kultura etruská a římská, avšak s některými obměnami. Stále se pořádaly soutěže v běhu, hodu oštěpem, diskem a jiných

13 Obecně k dějinám sportu viz např. Ján GREXA – Milena STRACHOVÁ, *Dějiny sportu. Přehled světových a českých dějin tělesné výchovy a sportu*, Brno: Masarykova univerzita, 2011; Věra OLIVOVÁ, *Lidé a hry. Historická geneze sportu*, Praha: Olympia, 1979; Vilém HOHLER – Jiří KÖSSL, *Sport v umění*, Praha: Olympia, 1989.

14 Mohammed ELGAMMAL, *The Ancient Egyptian Sports during the Pharaoh Dynasties and its Relation to the Ancient Greek Sports*, Athens: International Olympic Academy, 2009, s. 79–81.

15 Neil FAULKNER, *A Visitor's Guide to the Ancient Olympics*, London: Yale University Press, 2012, s. 34.

16 Myles MCDONNELL, The Introduction of Athletic Nudity: Thucydides, Plato, and the Vases, in: *The Journal of Hellenic Studies*, vol. III, 1991, s. 183.

17 Jedním z nich je dílo zeměpisce Pausania *Cesta po Řecku*. Viz William H. S. JONES – Henry A. ORMEROD (ed.), *Pausanias Description of Greece*, London: William Heinemann, 1918, s. 236. Dále také krátký epigram z 5. stol. př. n. l., jehož autorem může být básník Simónidés z Keu. Více k tomu viz MCDONNELL, *The Introduction*..., s. 183.

18 N. FAULKNER, *A Visitor's*, s. 34.

19 Paul ZANKER, *The Mask of Socrates. The Image of the Intellectual in Antiquity*, Berkeley: University of California Press, 1995, s. 28–30.

20 Lesley ADKINS – Roy ADKINS, A., *Handbook to Life in Ancient Greece*, New York – Oxford: Oxford University Press, 1998, s. 416.

atletických disciplínách, zápasilo se. Záliba Etrusků a později Římanů v řeckých sportech však automaticky neznamená, že všechny aspekty otrocky napodobovali. Například jejich postoj k nuditě bychom mohli označit za zdráhavý. Dobře známé jsou v tomto ohledu názory Marca Tullia Cicerona[21] či Senecy.[22] Plútarchos zmínil, že Římané nebyli zvyklí se obnažovat před zraky bohů, tj. venku, a činili tak pouze uvnitř.[23] Zhruba ve 3. století však nudita převládla v rámci pohybových aktivit i v římském impériu. Výjimku představovaly stejně jako v Řecku závody vozů. Etruští závodníci nosili kratší xystis a čapku, starověcí Římané pak oděv povýšili z hlediska ochrany na docela jinou úroveň. Běžnou součástí se staly kožené helmy a další ochranné vybavení. V prvé řadě šlo o pás z kožených řemínků, který chránil tělo před odřením otěžemi, jež měli vozatajové obtočené kolem pasu, a pruhy z kůže nebo látky omotané kolem paží a nohou.[24] Jejich oděv měl barvu fakcie,[25] ke které patřili: bílou, červenou, modrou nebo zelenou.[26]

Na rozdíl od Řeků měli obyvatelé Apeninského poloostrova slabost pro krvavé zábavy. Typicky římskou pohybovou aktivitou byly zápasy gladiátorů. Existovala řada typů těchto bojovníků, kteří se vyznačovali charakteristickým vybavením. Základ jejich oděvu byl vždy stejný. Gladiátoři nosili bederní roušky ve tvaru rovnostranného trojúhelníku (*subligaculum*) upevněné širokým koženým opaskem (*balteus*). Gladiátorům i zápasníkům byly společné rukavice zvané *caestus*, které Římané přejali od Řeků. Tvořily je řemínky z tvrdé kůže, někdy opatřené železnými hroty a hřeby. Chránily ruku zápasníka od dlaně až po loket. Úpadek a následný zánik gladiátorských zápasů nastal nedlouho po rozpadu římského impéria. Ve Východořímské říši byly zakázány na konci 4. století, poslední zápas v Římě je datován k roku 439 nebo 440.[27] Krvavé zápasy se zvířaty se v přibližně stejné době začaly proměňovat v akrobatická čísla, jaká známe z moderních cirkusů.

Vzhledem k tomu, že křesťanství přímo spojovalo antické pohybové aktivity a soutěže s pohanským kultem, došlo k jejich nevyhnutelnému úpadku. Vztah antického kultu a sportu je přitom často přeceňován, soutěže se konaly u příležitosti velkých náboženských svátků především z toho důvodu, že se na daném místě sešlo větší množství lidí, kteří měli čas se účastnit, ať už jako sportovci, či diváci.[28] Kontinuita však v některých případech zůstala zachována, např. u závodů vozů v Byzantské říši, které se těšily mimořádné popularitě. Udržel se i systém barvami odlišených fakcií.[29] Jak v římském impériu, tak později v Byzanci se členové a příznivci jednotlivých fakcií identifikovali těmito barvami a aktivně se k nim hlásili. Již Plinius starší si stěžoval na „dětinskou vášeň“, kterou dav projevoval. Podle něj za ní nestál výkon samotného jezdce, nýbrž to

21 M. POHLENZ (ed.), *Tusculanae Disputationes*, vol. IV, 4.70, Leipzig: Teubner, 1918.

22 Seneca se nudity několikrát dotkl ve svých *Listech Luciliovi*, např. v listu č. 7, 86 či 90. GUMMERE, Richard M. (ed.), *Ad Lucilium epistulae morales*, vol. I–III, London: William Heinemann, 1917–1925. Řeckou atletickou kulturu pak rozebírá a kritizuje v díle *De tranquillitate animi*: John W. BASORE (ed.), *Liber IX. De tranquillitate animi*, in: *Moral Essays*, vol. II, č. 15, London and New York: William Heinemann, 1932.

23 Frank Cole BABBITT (ed.), *Moralia. Vol IV: Roman Questions. Greek Questions. Greek and Roman Parallel Stories etc.*, Cambridge: Loeb Classical Library, 1936, s. 68.

24 Fik MEIJER, *Chariot Racing in the Roman Empire*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2010, s. 62 a 64.

25 Fakcie jsou týmy, které závodily v cirku. Odlišovaly se zmíněnými barvami.

26 F. MEIJER, *Chariot Racing in the Roman Empire*, s. 62 a 64.

27 Barbara SCHRODT, „Sports in the Byzantine Empire“, in: *Journal of Sport History*, vol. VIII, č. 3 (1981), s. 50.

28 Harold Arthur HARRIS, *Sport in Greece and Rome*, London: Thames and Hudson 1972, s. 16.

29 Problematikou byzantských fakcií a jejich odlišnostmi od původních římských fakcií se zabýval Alan Cameron. Alan CAMERON, *Circus Factions, Blues and Greens at Rome and Byzantium*, Oxford: Clarendon Press, 1976.

byly „barvy, které podporovali“.[30] Že povstání Níká, které vypuklo v roce 532, začalo jako potyčka mezi příznivci zelené a modré frakce, je dobře známo. Příchylnost k barvám a symbolům populárních týmů je tedy prvkem spojeným s pohybovými aktivitami již celá staletí a ničím neznámým není ani dnes.

Ve středověku a raném novověku rozlišujeme dva druhy pohybových aktivit: aristokratické a živelné. První vznikly a sloužily v prvé řadě jako vojenská příprava, postupem času však také jako kratochvíle. Spadají sem rytířské turnaje a klání, lov a jízda na koni, šerm, střelba z luku, kuše, praku či hod kopím. V kontrastu pak stojí živelné pohybové aktivity. Do této kategorie bychom mohli zahrnout běh, bruslení, plavání, veslování, lyžování, zápas i různé kolektivní hry. Obě skupiny jsou propustné, tzn. některým „aristokratickým“ činnostem se věnovalo i prosté obyvatelstvo, zejména v návaznosti na vojenské konflikty (např. jízdě na koni, šermu a střelbě), zatímco i šlechtic se mohl věnovat míčovým hrám, zápasu či plavání.

Vyobrazení sokolníka v Gelnhausenově kodexu, přelom 14. a 15. stol. (uložen v Moravském zemském archivu v Brně, Státním okresním archivu Jihlava, archivním fondu Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 17, Gelnhausenův kodex, ff. 9r, 22r, 49v.)

30 Cit. in: Allen GUTTMANN, *Sports Spectators*, New York: Columbia University Press, 1986, s. 30.

Kamnový kachel se scénou krále jako sokolníka, pálená hlína, 18,5 × 18,5 × 11,3 cm, Čechy, 15. stol. (OSČD NM; f. keramiky; H2-2651)

Informace týkající se živelných aktivit jsou velmi kusé. Nesloužily totiž primárně jako prostředek k utužování těla, u většiny z nich šlo o způsob, jak překonávat přírodní překážky (např. plavání, bruslení, lyžování, veslování). S jistotou lze říci, že nebyly spojeny s určitým druhem úboru. Vykonávaly se v běžných šatech, které podléhaly dobové módě. Jejich základ tvořila prostá univerzální košile s dlouhými rukávy (či také suknice, halena, tunika, kytlice, čechel, chainse) a plátěné spodky (bruchy), obojí nosili jak muži, tak ženy. Na ně pak podle potřeby – druhu aktivity, ročního období – oblékali svrchní šat, jehož podoba se v čase výrazně proměňovala. U některých aktivit se lidé obnažovali, a to zcela nebo do půli těla, ze dvou důvodů: buďto pro lepší hybnost, či ve snaze chránit oděv, který byl pro nižší vrstvy vzácným majetkem. Např. při zápase, oblíbené činnosti ve středověkých a raně novověkých městech, se muži zpravidla obnažovali do půl těla, součástí jejich „vybavení“ byl ovšem pás a někdy i pruh látky omotaný kolem krku, za který se zápasníci navzájem strhávali k zemi.[31] Oděv, který bychom dnes označili za spodní prádlo – košile a bruchy –, posloužil závodníkům i při primitivních atletických soutěžích (jako byl běh, skok do výšky a dálky či hod kamenem), které se konaly u nejrůznějších zvláštních událostí a slavností či při hrách a míčových zápasech, např. v paume či soule.[32] Až do nástupu raného

31 Svědčí o tom bohatý obrazový materiál v dobových zápasnických příručkách: kodex *Wallerstein*, *Liber de Arte Dimicatoria*, *Fior di Battaglia*, *Fechtbücher* Hanse Talhoffera ad.

32 Paume je středověká míčová hra, předchůdce tenisu, kde se míček odrážel pálkami. U soule se s míčem házelo rukama. Např. Václav NOVOTNÝ – Jan V. NOVÁK (ed.), *Kronika zbraslavská*, Praha: Nadání Františka Palackého, 1905, s. 132.

novověku bylo relativně běžnou dovedností plavání, o plaveckém umění Čechů se ostatně zmiňuje už Kosmas.[33] Protože bylo obvyklé plavat či se koupat bez šatů, čelila tato činnost kritice církve a postupem času toto umění upadlo.

Některé aristokratické „sporty" mají naopak úbor velmi výrazný, nezaměnitelný. Týká se to především rytířských turnajů a klání. V českých zemích zdomácněly na konci 13. století, v době posledních Přemyslovců. Turnajová zbroj se vyvinula z brnění bojového a postupně se od něj stále více diferencovala. Skládala se ze spodního vatovaného kabátce (spalnieř), kroužkové košile (brně) a plátového brnění (pancieř, krunéř, pláty). Spalnieř byl vycpán cupaninou, žíněmi, koudelí, surovou vlnou, a někdy dokonce pouhým senem. Díky tomu bránil otlakům od těžkého brnění, které mohlo vážit až 40 kilogramů. Později dal vzniknout krátkému vatovanému kabátci, populárnímu zejména v renesanci, zvanému doublet.[34] V počátcích turnajů byla kroužková zbroj zbrojí jedinou, a to pouze u majetných. Ti chudší používali zbroje z vařené kůže (*cuir-bouilli*). Na citlivých místech začaly kroužkovou zbroj postupně doplňovat pláty. Ty zakrývaly stále větší plochu těla, přičemž celý proces nabral na intenzitě od počátku 14. století a v následujícím století byl završen. Kompletní plátové brnění tvořil kyrys se zadním dílem (ochrana hrudi a zad), náramenníky, dále podbradí, nákrčník, rondely (ochrana podpaží), myšky (ochrana kolen a loktů), nátepníky, rukavice, šosy a šorce (ochrana boků a slabin), stehenní pláty, holenice a plátové boty.

Turnajové brnění bylo na rozdíl od bojového zesíleno tam, kde byl očekáván náraz kopím: na hrudi a pravé straně helmy. Zesílená byla i levá paže, která držela štít, zatímco pravá byla agilnější, aby mohla snadno manipulovat zbraní. Kvůli tomu musel rytíř na turnaji nést až dvakrát větší váhu než v bitvě. Turnajové brnění ho takřka zafixovalo v jedné poloze, na koně se dostával s pomocí panoše a schůdků. Výjimkou je brnění pro pěší souboj, které dobře přiléhalo k tělu a bylo mobilnější. Ačkoliv plátové brnění vyráběli i čeští platnéři, nejvyšší vrstvy obyvatel si je v době pozdního středověku nechávaly vozit z německých či italských měst, proslulých jejich výrobou, především z Florencie, Milána, Norimberku a Augsburgu. Součástí zbroje byla také helma, která nejprve doplnila, poté nahradila kroužkovou kápi s náprsenkou. Nejběžnější typ s nánosníkem se začal na konci 12. století přetvářet do různých tvarů. Hrncový helm, který se začal používat v této době, měl první primitivní hledí.[35] To se následně stalo nezbytnou součástí turnajových helem. Kopí totiž kromě hrudi mířilo i do hlavy a dokázalo v obličeji způsobit hrůzná zranění. Turnajová přilba byla na rozdíl od bojové větší, silnější a těžší.

Ve 13. století se začaly šířit klenoty – ozdoby na špičce helmy, které napomáhaly identifikaci. Měly různou podobu: od heraldických zvířat až po peří, sametové čapky, turbany a šlojíře (závoje) vyvolené dámy. Na svém místě držely pomocí tenkých olověných podpěr či byly zastrčeny do držáku v týle.[36] Na zbroj oblékal rytíř varkoč (nebo také vafnrok), šat s rukávy či bez rukávů s vysokými rozparky, které umožňovaly jízdu na koni. Varkoč, který chránil zbroj před špínou, slunečním zářením a oděrkami, sloužil také jako nástroj identifikace. Nesl totiž barvy a rodový znak šlechtice. Stal se ovšem také statusovým symbolem,

33 *Kosmova kronika česká*, Praha: Svoboda, 1972, s. 108, 126, 132.
34 Ludmila KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Středověk*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 83.
35 Zikmund WINTER – Čeněk ZÍBRT, *Dějiny kroje v zemích českých. Od dob nejstarších až po války husitské*, Praha: Knihtiskárna F. Šimáček, 1892, s. 165.
36 Clephan COLTMAN, *The Tournament. Its Periods and Phases*, London: METHUEN & CO., 1919, s. 36–37.

odrážel postavení a bohatství majitele. Šil se z drahocenných látek a byl vyšíván perlami i drahokamy. Přestal se nosit se slitím plátového brnění v jeden celek zhruba v první čtvrtině 15. století.

V době renesance se zbroje staly díky bohatému zdobení rytím, tepáním a barvením takřka uměleckými díly. Začaly také více odpovídat dobové módě: měly suknice i krytí. Jakmile dosáhla plátová zbroj svého zenitu v 15. a 16. století, začalo jí opět ubývat. Nebylo jí už třeba – turnaje se vyvinuly v bezpečnější typ zábavy: jezdecká cvičení, karusely a koňské balety.

Představu, jak skvostně rytíři ve zlaté éře turnajů vypadali, si můžeme udělat z pečetí českých panovníků. Proslulá je v tomto ohledu jezdecká pečeť Přemysla Otakara II., na které je král zobrazen v bohatě zdobeném varkoči a s nákladným klenotem z peří na helmu. V podobné zbroji a helmu se nechal na pečeti vypodobnit také Jan Lucemburský. Dochovaly se ovšem i detailní popisy turnajových zbrojí českých šlechticů. Vok z Rožmberka († 1262) měl podle německého básníka Janse Enikela „skvostnou kroužkovou košili“ a varkoč z červeného aksamitu „posetý bílými růžemi“ z perel.[37] O zbroji Jana z Michalovic († 1306) se na konci 13. století rozepsal básník Heinrich von Freiberg. Český rytíř podle něj nosil hedvábný spalnieř, „stříbřitou brni“ a „mistrovsky tepaný náprsní plát“. Na ně oblékl červený varkoč z drahocenné látky. To všechno doplnil helm se zlaceným věncem a svazkem zlacených supích per.[38]

Kamnový kachel s turnajovou scénou rytíře s šaškem, pálená hlína, 19,5 × 19,3 × 8,8 cm, Čechy, 2. pol. 15. stol. (OSČD NM; f. keramiky; H2-103849)

Kolčí, turnajová přilba, kov, Čechy, konec 15. stol. (OSČD NM; Sb. zbrojí; H2-635)

37 Jans ENIKEL, *Fürstenbuch*, in: *Monumenta Germaniae Historica*, vol. III, Hannover a Leipzig: Impensis Bibliopolii Hahniani, 1900, s. 659.

38 Heinrich von FREIBERG, *Rytířská jízda Jana z Michalovic*, Praha: Elka Press, 2005, s. 23–29.

Jezdecký portrét Václava I. v turnajové zbroji, předlohou byla s největší pravděpodobností panovnická pečeť. Přelom 14. a 15. stol. (uloženo v Moravském zemském archivu v Brně, Státním okresním archivu Jihlava, archivním fondu Archiv města Jihlava do r. 1848, odd. Úřední knihy a rukopisy, inv. č. 17, Gelnhausenův kodex, ff. 9r, 22r, 49v)

Tréninková střelba na imitaci ptáka, reprodukce, tisk, původ neznámý, původně konec 15. stol., reprodukce kol. 1957. (ODTVS NM; MTF-2225)

Druhou výraznou a oblíbenou aristokratickou kratochvílí byl lov, s nímž úzce souvisí jízda na koni a do jisté míry také lukostřelba a kušostřelba. Oděv používaný pro tyto činnosti podléhal víceméně dobové módě, přičemž býval lehce upraven, např. jeho délka mohla být kratší, či mohl mít rozparky, které usnadňovaly jízdu na koni.[39] Pohyb v náročném lesním terénu vyžadoval především ochranu nohou. Nezbytné tak byly dlouhé vlněné nohavice těsně přiléhající k noze a pevné kožené boty (škorně). Především příslušníci vyšších vrstev je mívali až ke kolenům. Nezbytností byla pokrývka hlavy. Od 12. století nosili lovci i jezdci klobouk s protáhlou špičkou à la Robin Hood. Oblibě se těšily také kukly s dlouhým cípem, které byly pro tyto činnosti typické ještě ve 14. století, byť tou dobou již vyšly z módy.[40] Důležitou součástí oděvu lovců byl opasek, na který zavěšovali nezbytnosti, jako byl stahovací nůž, lovecké zvonky a podle potřeby meč. Křížem přes hruď pak nosili lovecký roh. Tkanice či pentle, na které byl zavěšen, mohla být bohatě zdobená.

Když se řekne „lovec“, většinou si vybavíme muže v zeleném oděvu. Tato představa odpovídá skutečnosti jen zčásti. Někteří středověcí autoři skutečně doporučovali lovcům nosit v teplých měsících zelené oblečení, aby

39 To je patrné z dobových vyobrazení, např. z iluminací kodexu *Manesse* z první poloviny 14. stol.: *Große Heidelberger Liederhandschrift* (*Codex Manesse*), Cod. Pal. germ. 848.

40 L. Kybalová, *Dějiny odívání*, s. 183.

splynuli s podrostem, a maskovat se pomocí větviček a jiných přírodnin. V zimě bylo zase záhodno nosit barvu šedou.[41] To se ovšem týkalo jen jednoho typu lovu: tichého stopování zvěře. Při divoké štvanici, nejrozšířenějším druhu středověkého lovu, byly naopak praktické živé, zářivé barvy. Díky nim se lovci v lese snáze viděli a našli.

V Anglii se na konci 17. století začaly šířit lovecké uniformy, v následujícím století se dostaly i do kontinentální Evropy. Jejich barvy byly typicky červená, námořnická modrá a zelená. Svůj původ měly v livrejích šlechtického služebnictva. Z nich se také vyvinuly uniformy žokejů, podobně jako dal anglický hon, založený na překonávání přírodních překážek, vzniknout současným dostihům.[42]

Specifickým druhem lovu je sokolnictví, nesmírně prestižní, nákladná a vyhledávaná kratochvíle šlechty. Speciálně trénovaní ptáci byli považováni za dary hodné samotných vládců a ti se o ně také často sami starali. Na rozdíl od tradičního lovu, který byl fyzicky velmi náročný, bylo sokolnictví oblíbenou kratochvílí i mezi ženami-šlechtičnami. Jednalo se o velkolepé události a účastníci se na ně nezdráhali oblékat drahocenné oděvy. A to i přesto, že obratnost sokolníka a praktičnost oděvu byly kýžené. Dravci dokázali uletět dlouhé vzdálenosti a ty musela celá společnost urazit na koni. Nezbytnou výbavou sokolníků byly rukavice, které mohly mít tři podoby: palčáky, tříprsté či pětiprsté. Podle příručky ze 17. století měly dosahovat lokte a být tak široké, aby mohly být snadno sundány a opět nasazeny. Z dobře sedící rukavice mohl pták snadno vyletět.[43] Až na výjimky byly prosté, nedekorované, ušité z kůže. Pokud sloužily k lovu s většími ptáky, jako byl sokol stěhovavý či raroh obecný, bývaly dvojité a vycpané. V průběhu staletí se tedy na sokolnických rukavicích takřka nic nezměnilo. O tom, jak lovci vypadali, nám nejvíce prozradí iluminované rukopisy. Zdroje české provenience jsou v tomto ohledu poněkud skoupé, jen zřídka se v nich totiž objevuje profánní ikonografie, kterou známe např. z francouzských či anglických manuskriptů.[44] Vzácná vyobrazení lovců najdeme např. v *Oseckém lekcionáři*, *Velislavově bibli*, *Antifonáři královny Alžběty Rejčky* či v krumlovském *Liber Depictus*. Dalším vizuálním zdrojem jsou lovecké scény na českých hradech a zámcích, např. na Zvíkově, v Náchodě či na Blatné.

Na rozdíl od sokolníků, kteří si potrpěli na dobové trendy, se oděv lučištníků a kušníků měnil jen málo.[45] Jeho základem byla přepásaná vlněná suknice, která mohla mít na bocích rozparky. Zřetelná je přitom tendence suknici v průběhu času zkracovat, v 15. století dosahovala sotva po rozkrok. V renesanci se opět prodloužila ke kolenům, získala bohaté záhyby a rozparek se přesunul dopředu. V této době ji také doplnil již zmíněný doublet. Nezbytnou součástí oděvu střelců byly vlněné punčochy. Ty mohly být i miparti, tzn. každá punčocha jinak barevná. Boty obouvali střelci nízké a kožené, a někdy dokonce žádné. Stejně dobře, ne-li lépe jim posloužily punčochy s našitými měkkými koženými podrážkami. Díky nim se mohli pohybovat velmi hbitě a tiše, což bylo

41 Např. Gaston Fébus v díle *La Livre de Chasse*: FÉBUS, Gaston, *Le livre de chasse* (MS M.1044), fols. 27v a 28v, také 94v a 115v. Také v latinském fragmentu *De arte bersandi*: TILANDER, G. (ed.), *De arte bersandi. Le plus ancien traité de chasse de l'Occident*, Uppsala: Scriptorium, 1956, s. 30–31.

42 Kim CADY, *Dressed to Kill. A History of British Sporting Fashion*, 2019, dostupné online: https://www.thefrickpittsburgh.org/Story-Dressed-to-Kill-A-History-of-British-Sporting-Fashion, cit. [2024-11-11].

43 Francis WILLUGHBY, *The Ornithology*, London: John Martyn, 1678, s. 421.

44 Pavel BRODSKÝ, *Krása českých iluminovaných rukopisů*, Praha: Academia, 2012, s. 13–23.

45 Srov. vyobrazení např. v *Křižácké bibli* Ludvíka IX. (pol. 13. století), *Maastrichtských hodinkách* (poč. 14. stol.), *Luttrellově žaltáři* (první pol. 14. stol.), na obraze *Lukostřelecký festival Frankfurtského mistra* (1493), v breviáři *Grimani* (poč. 16. stol.) ad. Na všech vyobrazeních figurují střelci mimo bitvu (do které nosili adekvátní ochranu hlavy a těla).

Reprodukce původní mědirytiny zobrazující italskou hru calcio pocházející z 16. stol. z Florencie, tisk, kol. 1957. (ODTVS NM; MTF-2224)

Reprodukce původní mědirytiny zachycující předchůdce bandy hockeye asi z konce 15. stol., původ neznámý, tisk reprodukce kol. 1957. (ODTVS NM; MTF-2225)

praktické třeba při stopování zvěře. Vysoké boty nosili převážně střelci na koni. Jediné, co se na dochovaných vyobrazeních výrazně liší, jsou pokrývky hlavy, které podléhaly dobové módě.

Lze tedy vidět, že i v antice, středověku a raném novověku měly některé pohybové aktivity svůj specifický úbor, či alespoň oděv jim přizpůsobený. Řeč je zejména o závodech vozů, zápasech, později aristokratických činnostech. Až v 19. století se začal diferencovat také oděv pro živelné pohybové aktivity. V této době se začal proměňovat koncept volného času a z pohybových činností se stala masová záležitost. Společně s formou organizace, vedení záznamů a kodifikace pravidel vyvstala potřeba speciálně upravených oděvů. Z pohybových aktivit se staly sporty v moderním slova smyslu.[46]

Mgr. Karolína Snellgrove

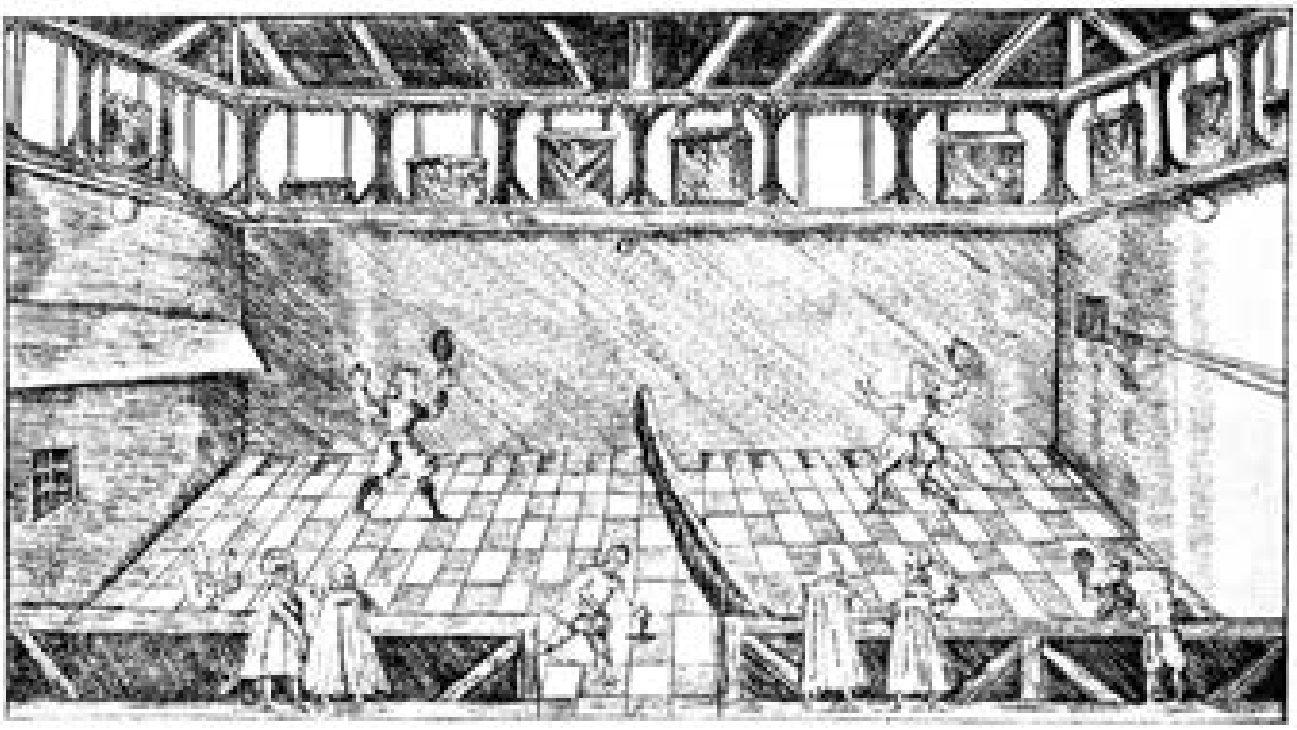

Míčovna v Tübingen vyobrazující předchůdce tenisové hry, autor kresby Johann Christoph Neyffer, autor leptu Ludwig Ditzinger, originál uložen v Stadtmuseum Tübingen, 1606. (Fotoarchiv ODTVS NM; H7Fjn-5341)

46 Rostislav ŠVÁCHA a kol., *Napřej! Czech Sports Architecture 1567–2012*, Praha: Prostor – architektura, interiér, design, 2012, s. 14.

Fotoreprodukce původní litografie zachycuje hráče s míčem na Market Place v Barnetu v Londýně, tisk Carington Bowler, originál asi z 18. stol. (Fotoarchiv ODTVS NM; H7F-12296)

Vyobrazení z knihy J. A. Komenského *Orbis sensualium pictus*, autor dřevorytu Paul Creutzberger, 1658. (Fotoarchiv ODTVS NM; H7F-12984)

Rozvoj tělovýchovy a sportu v českých zemích

3

Škola v přírodě, 1982.
(ONČD; Sb. MDH, H11-F)

Eduard Stange: školní slabikář s tělovýchovným vyobrazením, akvarel, tuš, Berlín, Německo, konec 19. stol. (OSČD NM; H2-58215)

Výrazy tělovýchova a sport (dále jen TVS) skrývají historicky dva naprosto odlišné významy, které je zapotřebí ozřejmit. A to i přesto, že náplní obou je rozvinutí tělesné síly a upevnění fyzického a psychického zdraví. Již na první pohled působí slovo „tělovýchova“ téměř archaicky. Své pevné kořeny na našem území zapouští v 19. století a je výrazně spjata s ozdravením obyvatelstva i s dějinnými událostmi probíhajícího národního obrození. Tělovýchovný spolek Sokol rozdmýchával vlastenecké zahoření českého obyvatelstva. V sokolském pojetí byla tělovýchova spojována s antickou kalokagathií, jež stavěla na souznění a harmonii zdravého těla s jeho duchem („Mens sana in corpore sano“)[47]. Sokol však záměrně opomíjel dřívější soutěžení antických borců a sílu spatřoval ve vzdělaném a zdravém českém národu. Proto se tělocvik zaměřoval na všestranný rozvoj těla a osobnosti. Sport je proti tomu založen na jednostranném zaměření a zdokonalování ve vybrané disciplíně, které vede k získávání a překonávání rekordů.[48]

Tělovýchovy jako ekonomického potenciálu si všímali již osvícenští monarchové a začali praktikovat tzv. biopolitiku (řečeno dnešním termínem).[49] Přednášející a publikující lékaři začali na přelomu 18. a 19. století šířit zdravotnickou osvětu, která přes učitele, vrchnost, hospodáře i duchovní směřovala především k nižším vrstvám obyvatelstva.[50] Především prevencí – dodržováním správné životosprávy a hygieny – se mělo zamezit šíření chorob. Následně byly proklamovány i blahodárné účinky pohybové aktivity na lidskou fyzickou a psychickou stránku. Na českých školách se v roce 1813 začíná vyučovat nepovinný předmět tělesná výchova. Povinným předmětem se stala od roku 1869, a to nejen pro chlapce, ale i dívky.[51] V Evropě vznikaly také různé tělocvičné systémy. Za jakéhosi „dědečka tělocviku“ je považován Johann Christoph Friedrich GutsMuths,[52] který zavedl do školních osnov systematické tělesné cvičení a vypracoval základní principy umělecké gymnastiky. V roce 1839 zřídil MUDr. GutsMuths v Praze ortopedický ústav ve Spálené ulici,[53] kde cvičil podle švédské Lingovy metody.[54] Později jej přenechal Rudolfu von Stephanymu,[55] který byl v roce 1842 Českým zemským sněmem povolán z Vídně. Začal provozovat soukromý tělocvičný ústav, kde cvičili dospělí i mládež včetně dívek, a vychovával budoucí učitele.[56] Tento ústav sídlil v Ledeburském paláci na

47 Ve zdravém těle zdravý duch.

48 Jiří Stanislav GUTH-JARKOVSKÝ, *Společenský katechismus*, díl II., s. 616.

49 Tento výraz začal používat Michel Foucault od sedmdesátých let 20. století pro způsob, jímž se od 18. století zkoušely racionalizovat problémy, které státní praxí přinesly jevy spjaté s populací: zdraví, hygienu, natalitu, délku života, rasu. Daniela TINKOVÁ, „Uč se vážit svého zdraví, nemoc tě radosti zbaví“. Zdravotnická disciplinace a osvěta obyvatelstva českých zemí na prahu 19. století, in: *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*, Dagmar Blümlová – Petr Kubát a kol., České Budějovice 2009, s. 10.

50 D. TINKOVÁ, *„Uč se vážit svého zdraví, nemoc tě radosti zbaví“*, s. 17.

51 Antonín RYCHTECKÝ – Ludmila FIALOVÁ, *Vývoj didaktiky školní tělesné výchovy,* Praha: Karolinum, 1995, s. 15.

52 Johann Christoph Friedrich GutsMuths (1759–1839) byl německý učitel a vychovatel, který se zasloužil zejména o rozvoj tělesné výchovy. V roce 1793 vydal *Gymnastik für die Jugend*, první systematickou učebnici gymnastiky. Byla přeložena do angličtiny a v roce 1800 vydána ve Velké Británii a o dva roky později také v USA.

53 František KRÁTKÝ – Jaroslav MAREK, *Dějiny tělesné výchovy. Od roku 1848 do současnosti*, II. Díl, Praha: Olympia, 1986, s. 19.

54 Lingův systém švédské nápravné gymnastiky na základech anatomie a fyziologie. O rozvoj systematické ortopedické rehabilitace se zasloužil Pehr Henrik Ling (1776–1839). Inspiroval se knihou *Gymnastik für Jugend* německého učitele Johanna Christopha Friedricha GutsMuthse.

55 Rudolf von Stephany (1817–1855), učitel gymnastiky. Absolvoval kurz u průkopníka gymnastiky Ernsta Eiselena v Berlíně a poté byl pomocným učitelem v gymnastickém centru ve Vídni, v letech 1841–1842 vedl gymnastické centrum v Bad Ischlu. Od roku 1843 byl učitelem gymnastiky ve vlastní gymnastické škole v Praze. V roce 1849 vyšel jeho *Merkbüchlein für Turner*.

56 Jiří KÖSSEL – Jan ŠTUMBAUER – Marek WAIC, *Vybrané kapitoly z dějiny tělesné kultury*, Praha: Karolinum, 2004, s. 107

Malé Straně v Praze.[57] Souběžně byly založeny i další instituty, které se věnovaly výuce tělocviku, například Akademický tělocvičný spolek Adolfa Hájka nebo Tělocvičný ústav Jana Malypetra[58] v Panské ulici v Praze. Češi a Němci zde cvičili odděleně. Z Malypetrova ústavu vyšla řada prvních cvičitelů Sokola Pražského.[59] Byli jimi například K. S. Amerling[60] či Miroslav Tyrš.[61] Poslední jmenovaný společně s J. E. Purkyněm,[62] F. L. Čelakovským a K. J. Erbenem vytvořili české tělovýchovné názvosloví. Miroslav Tyrš pro dosud užívaný název gymnastika zavedl pojem „tělovýchova".[63] Purkyně je považován za „prvního uvědomělého tělocvikáře českého".[64] V roce 1856 publikoval článek v odborném časopisu *Živa,*[65] který se opírá o jeho vlastní studium účinků tělocviku na lidské tělo. Sám do vysokého věku holdoval pohybu, cvičil na nářadí a stal se neúnavným propagátorem tělocviku. Jeho přednášky fyziologie během studií navštěvoval i Tyrš.[66]

V českých zemích působily rovněž německé turnerské jednoty,[67] zaměřující se na gymnastická cvičení, především tzv. nářaďový tělocvik. První jednota vznikla v Aši roku 1849 a do dvaceti let se jich po celé monarchii rozšířilo na 102.[68] Za pomyslného „otce" tělovýchovné myšlenky a zároveň zakladatele původního německého turnerského hnutí je považován Friedrich Ludwig Jahn.[69] Pro své silné sklony k nacionalismu byly spolky státními úřady bedlivě sledovány, někdy i zakazovány pro přílišnou politickou angažovanost.[70] Síla skupiny byla při veřejných vystoupeních podpořena i jednotným cvičebním stejnokrojem.

57 Marek WAIC (a kol.), *Sokol v české společnosti 1862–1938*, Praha: Univerzita Karlova, Fakulta tělesné výchovy a sportu, 1997, s. 11.

58 Jan Malypetr (1815–1899) byl českým učitelem a tělocvikářem na chlapecké škole v Budči. Stal se i prvním cvičitelem Sokola Pražského. Zasloužil se o zavedení tělesné výchovy do škol.

59 M. WAIC (a kol.), *Sokol v české společnosti*, s. 11.

60 Karel Slavoj Amerling (1807–1884) byl vlastencem a lékařem. Je považován za renesanční osobnost znalou v přírodních vědách, filozofii, speciální pedagogice. V roce 1848 byl jmenován ředitelem České hlavní školy a později se stal ředitelem Učitelského ústavu. Autor knihy *Obrazy k názornému vyučování*.

61 Miroslav Tyrš (1832–1884) je v matrice uveden pod svým původním jménem německého znění jako Friedrich Emmanuel Tirsch. V šesti letech se stal sirotkem, vychovávali ho příbuzní. Ti jej dali studovat na gymnázium. Pro jeho chatrné zdraví a náchylnost k tuberkulóze mu byly lékařem doporučeny hodiny tělocviku. Později přešel na studium práv na pražské univerzitě, ale záhy přestoupil na filozofii. Absolvoval přednášky z přírodních věd, matematiky, dějin umění, estetiky, ale také anatomie na Lékařské fakultě. Přispíval do Riegrova *Slovníku naučného*, vyučoval dějepis, estetiku či fyziku. Doktorát z filozofie získal v roce 1861. Po založení Sokola byl jeho činovníkem. Stal se předsedou Umělecké besedy i členem poroty pro výzdobu Národního divadla, několik let redigoval časopis *Sokol*. Sepsal knihy s názvy *Hod olympický* a *Základové tělocviku*. Zemřel tragicky v roce 1884 na ozdravném pobytu v rakouském Ötzu, kde utonul v řece Aache.

62 Jan Evangelista Purkyně (1787–1869) byl fyziolog, anatom, biolog a filozof. Stal se jedním ze zakladatelů cytologie. V roce 1853 založil časopis *Živa*. Stal se předsedou českých lékařů a ředitelem Královské české společnosti nauk či předsedou Komitétu pro přírodovědecké prozkoumání Čech.

63 Josef LIBRA, *Teorie a metodika sportovní gymnastiky. Učebnice pro posluchače fakult tělesné výchovy a sportu.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971, s. 14.

64 Jan MASÁK, *Jan Evangelista Purkyně, první uvědomělý tělocvikář český*, Praha: Československá obec sokolská, 1924.

65 „Každý, kdož vede život málo pohyblivý, oddav se gymnastickému cvičení, za málo týdnů může se přesvědčiti, jak obsah dýchání na spyrometru, síla dýchání na pneumometru vystouply." J. MASÁK, . *Jan Evangelista Purkyně, první uvědomělý tělocvikář český*, s. 19.

66 Jan MASÁK – Duchoslav PANÝREK, *Zdravotnické dílo českého sokola*, Praha: Československá obec sokolská, 1914, s. 20.

67 Deutscher Turnverband.

68 Heinrich-Harm BRANDT, „Německé turnerské jednoty v Praze v pozdní době habsburské monarchie (1861–1914)", in: Marek WAIC (ed.), *Češi a Němci ve světle tělovýchovy a sportu*, Praha 2004, s. 23.

69 Friedrich Ludwig Jahn (1778–1852), německý tělovýchovný pedagog, zakladatel německého nářaďového tělocviku, autor německého tělovýchovného názvosloví.

70 Milena LENDEROVÁ – Tomáš JIRÁNEK – Marie MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*, Praha 2009, s. 352.

Tělesná výchova ve škole, kol. 1895. (Fotoarchiv ODTVS NM; H7F-6978)

V procesu formování moderního českého národa sílila myšlenka českého vlastenectví, která byla budována na kulturně historických základech naší vlasti. V návaznosti na tento proces byl založen i tělocvičný spolek Sokol, jenž zahájil svou činnost 16. února 1862. Mezi zakladatele patřili obchodník Jindřich Fügner,[71] intelektuál a umělecký kritik Miroslav Tyrš a další významné české osobnosti.[72] Samotné členstvo pocházelo zprvu předně z vyšší a střední třídy, přidala se i sympatizující inteligence a umělci, kteří se ale povětšinou tělovýchovných aktivit neúčastnili. Ženám byly brány Sokola otevírány jen pozvolna. Česká obec sokolská členství žen ještě oficiálně nepovolovala, a přece v roce 1896 cvičily ve dvanácti pokrokových jednotách.[73] Ženské odbory byly povoleny až o rok později, ale ani to neznamenalo, že by ve spolku získaly rovnoprávné postavení jako muži.[74] Již v roce 1869 vznikl samostatný Tělocvičný spolek

71 **Jindřich Fügner (1822–1865), narodil se v Praze jako Heinrich Anton v německy hovořící rodině obchodníka, kterým se později sám také stal. Dlouhá léta studoval v zahraničí, získal všestranné vzdělání a ovládal několik jazyků, ale jeho čeština nebyla příliš dobrá. Aktivně se účastnil revoluce v roce 1848 jako velitel jednotky Národní gardy. Později pracoval v pojišťovnictví. Stal se majitelem generální agentury italské společnosti Nuova Societa Commerciale d'Assecurazioni. Zemřel ve 42 letech, zřejmě na otravu krve. Zanechal po sobě ženu Kateřinu a dceru Renatu, která si ve svých sedmnácti letech, v roce 1872, vzala za muže Miroslava Tyrše.**

72 **Nespornou spoluzakladatelskou úlohu měli bratři Julius a Eduard Grégrové jako novináři a politici, doktor práv Adolf Hájek, novinář a básník Josef Barák, matematik Rudolf Skuherský, politik Emanuel Tonner nebo šlechtic a mecenáš Rudolf Turn-Taxis.**

73 **Marek WAIC, *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*, Praha: Karolinum, 2014, s. 73.**

74 **M. WAIC, *Tělovýchova a sport ve službách české národní emancipace*, s. 74.**

Plakát tělovýchovných slavností ve městě Reutlingen ve Württembersku, 1845. (Wikimedia Commons, 2025)

paní a dívek pražských, který ale musel využívat k cvičebním hodinám prostory Sokola Pražského. Ženy si stanovily vlastní spolková pravidla i cvičební úbory. Tělovýchovné a sportovní aktivity, které je lákaly stejně jako muže, dopomohly k urychlení procesu emancipace.

Tělovýchova měla tedy sloužit především k „zdokonalení a k tělesnému osvěžení“.[75] *Ottův slovník naučný* praví: „Tělesná výchova značí v užším smyslu snahu po zdokonalení člověka převážně po stránce tělesné (působí vždy také i na stránku duševní a povahovou), a to prostředky převážně tělesnými (ale také i duševními). V širším smyslu slova značí vše, co se této činnosti člověka aspoň částečně dotýká.“[76]

Za nejstarší sportovní spolek na našem území je považován veslařský Ruderverein Moravia v Uherském Hradišti, který vznikl v roce 1864.[77] Rozličné spolky zakládané během poslední čtvrtiny 19. století pojila liberálnost. Přesto jejich pravidla nepřímo vylučovala ze spolkového života právě ženy, ale i nižší společenské vrstvy. Ty neměly dostatek finančního zajištění na zaplacení členských příspěvků či nákladných spolkových aktivit, a v neposlední řadě neměly na takový život dostatek volného času. Délka pracovní doby v druhé polovině 19. století se pohybovala mezi 14 a 16 hodinami.[78] Obyčejný člověk byl tudíž zaměstnán po většinu svého dne, a to nejen dobou trávenou v práci, ale i následnou starostí o obživu a rodinu.

Společenský a ekonomický zvrat nastal díky pokrokům ve výrobních technologiích. Továrny vytlačovaly řemeslnické dílny a z venkova se za prací stěhovaly do měst tisíce dělníků a úředníků. A právě česká území v rámci Rakouska-Uherska patřila k jakési pomyslné průmyslové zóně monarchie.

75 Karel TAUŠ – Oldřich SKOTÁL, *Illustrovaný sportovní slovník příruční*, Praha: Průboj (Karel Smolka), 1944, s. 56.
76 *Ottova encyklopedie nové doby*, díl 12, s. 1035, elektronická verze.
77 Martin PELC, *Sport a česká společnost do roku 1939. Osobnosti – instituce – reflexe*, Praha: NLN, 2018, s. 31.
78 M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 327.

Životní styl většiny obyvatel se postupně měnil a touha po pohybu byla vyvolána mimo jiné přemírou pobytu v uzavřeném prostoru v zaměstnání i v obývaném bytě. Již v první polovině 19. století se staly oblíbenými vycházky do přírody za hranice měst, jejichž hlavním cílem se vedle obdivu k přírodě stala především památná místa českých dějin. Tuto tradici udržovali také sokolové.

Společně s ekonomickými změnami se proměňovala struktura společnosti, v níž narůstal význam střední vrstvy. Pozvolné zkracování pracovní doby vlivem industrializace umožňovalo zrod času pro regeneraci zaměstnance a odpočinek.[79] Na počátku 20. století se snížila pracovní doba až na 10–11 hodin.[80] Den klidu, stanovený z náboženských tradic na neděli, byl zaveden v roce 1905. Placená dovolená, vhodná na „zotavenou těla i duše" zaměstnance, se uzákonila o pět let později.[81] Módním způsobem trávení nově nabytého volného času se stalo sportování. Důležitým aspektem rovněž napomáhajícím jeho rozvoji pak bylo sílící uvědomování si vlastního těla, které vedlo k zájmu o fyzické aktivity a pohyb na počátku 19. století, jenž postupoval z vyšších společenských tříd níže.

Vztah k lidskému tělu se v průběhu staletí proměňoval. Obdiv z doby antické byl střídán popíráním v dobách křesťanských. Tělo hříšné a necudné bylo v renesanci znovuzrozené a obdivované díky humanismu. Není tudíž divu, že mnoho sportů nalézá své kořeny právě v 15. století, kdy spíše jako pohybové hry a kratochvíle bavily aristokracii. Osvícenští monarchové zaváděli opatření, která měla vést k zdravému tělu, potažmo zdravému národu. Osvěta zaměřující se na hygienu a zdravý pohyb měla předcházet nemocem nebezpečně se šířícím v populaci. V 19. století docházelo z potřeby obranyschopnosti občanů k jakési „militarizaci" tělovýchovy. Ve 20. století se od lidského těla, které propadlo sportu, tedy závodění a vítězení, očekávalo hlavně překonávání vlastních limitů.

Za kolébku moderního pojetí sportu je považována viktoriánská Anglie, která v průběhu 19. století vévodila Evropě.[82] Právě zde vznikly například kriket, golf, tenis, rugby nebo fotbal.[83] Tato světová velmoc ovlivňovala politicky i kulturně velkou část světa, a tudíž není divu, že se fenomén zvaný sport šířil na pozadí průmyslové a občanské revoluce odtud přes celý starý kontinent. Všudypřítomný obdiv k anglickým vzorům byl ve veřejném prostoru mnohdy kritizován a ozývaly se také hlasy, které za slovem sport nalézaly rozličné nešvary.[84] Pokud bychom opět citovali z *Ottova slovníku naučného*, zjistíme, že: „Charakteristickou známkou sportu jest jistá ctižádost, která snaží se dosíci výsledků co nejlepších a vede k závodům, avšak často svádí k různým výstřelkům a honbě za cenami, jakož i přehnanou přípravou k závodům těm (trainingem) nezřídka i zdraví škodí, na úkor sportu samého, jenž svou podstatou jest výborným prostředkem k utužení zdraví."[85] Původ slova sport pochází z latiny. Termín „disportare" znamená „bavit se", „trávit příjemně volný čas". Také jeden z prvních výrazů ve francouzštině – „desport" – se překládá ve významu „osvěžení" nebo „zábava".[86] Původně se tedy při sportování neočekával maximální fyzický

79 Tamtéž, s. 264.
80 Marcela C. EFMERTOVÁ – Nikolaj SAVICKÝ, *České země v letech 1848–1918. Od březnové revoluce do požáru Národního divadla*, Praha 1999, s. 255.
81 M. LENDEROVÁ – T. JIRÁNEK – M. MACKOVÁ, *Z dějin české každodennosti*, s. 265.
82 Irena SLEPIČKOVÁ – Pavel SLEPIČKA, Kde hledat počátky moderního sportu, *Geografické rozhledy*, 2012, roč. 4, č. 11–12, s. 2–5.
83 První fotbalová federace v Anglii vznikla v roce 1863.
84 M. PELC, *Sport a česká společnost do roku 1939*, s. 40.
85 *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. 23. díl, Praha 1905, s. 908.
86 *Ottův slovník naučný*. 23. díl, s. 908.

výkon, který je od něj očekáván v současnosti; sport původně vymezovala „jasně daná pravidla přesně vymezené činnosti osvojené v tréninkovém procesu a předváděné v soutěžích“.[87]

Vybrané disciplíny byly na našem území prezentovány už kolem poloviny 19. století při rozličných slavnostech a společenských akcích. K doplňkovému tělocviku náleželo i v Sokole například plavání, veslování, kanoistika, šerm, bruslení a lyžování. Mimo základní tělocvik se ve spolku později hrála házená, košíková či odbíjená. V Sokole se rovněž pěstovala gymnastika, zprvu především tzv. švédská na nářadí (lavičky, bradla, žebřiny a průlezy).

Pravé sportovní zahoření se v českých zemí probouzí až v závěru století.[88] Díky několika sportovním nadšencům se od devadesátých let propagovaly rozličné sportovní disciplíny. Právě tehdy se začínají mísit sokolské ideály a dlouholeté budování tělovýchovné „jednoty“ se sportovním soupeřením, které podporuje vzájemnou rivalitu. Pro výše zmíněné ideové rozdílnosti jsou tudíž pojmy „tělovýchova“ a „sport“ zcela neslučitelné.

Sokolové se vůči „sportu“ v počátcích důrazně vymezovali a sportovních mítinků se neúčastnili. Postupem času však začali některé sportovní disciplíny pozvolna přijímat, například kolektivní hry a sport a tělovýchova se sblížily. V dnešní době se Sokol nebrání zařadit do svého programu i nové sportovní disciplíny a udržovat tempo s moderní dobou. Mnoho významných sportovců naší historie získávalo první zkušenosti s pohybem během školní docházky a ovšem také v sokolské všestranné přípravě dorostu. Později jim však učaroval sport, který korespondoval s mladistvým soupeřením a touhou po vítězství.

Vlivem ekonomické náročnosti některých sportů dochází k jejich společenské segregaci. Mezi elitní sporty řadíme například golf, jezdectví, tenis, kriket či motorismus, které vyžadovaly členství v privátních klubech s předepsanými úbory. Nákladné bylo i pořízení potřebné výzbroje[89] či dopravního prostředku. Oděv pro tyto sporty plní zároveň společenskou funkci. Nošení sportovního úboru má vlastní pravidla, o kterých se rozepíšeme v následujících kapitolách. Některé sportovní disciplíny v průběhu let ztrácely svou výlučnost, u jiných naopak společenský význam stoupal.

V naprosté opozici k elitářským sportům stály tělovýchovné organizace dělnické společnosti. Roku 1892 vznikl tělocvičný odbor při vzdělávacím spolku krejčovských dělníků v Praze a roku 1894 Vzdělávací podpůrný tělocvičný spolek Lassalle v Brně, který se později přejmenoval na Dělnickou tělovýchovnou jednotu (dále jen DTJ). Členstvo se původně odštěpilo od Sokola a přiklánělo se k názorům sociálních demokratů. Z DTJ se v roce 1921 dále oddělila levicová frakce, která založila vlastní Federaci dělnických tělovýchovných jednot (dále jen FDTJ). Výrazné postavení zastávala i katolická sportovní organizace Orel (1909).

Finanční náročnost sportování byla od počátků nepopiratelná. Cvičence zatěžovaly nejen členské příspěvky, ale pravidla předepisovala specifickou výstroj[90] a výzbroj. Není tedy překvapením, že „nízkonákladové“ sporty si získaly výraznější počet příznivců, míněno sportovců i fanoušků. Jedním z nejvýraznějších fenoménů je dodnes fotbal, ke kterému nebylo dříve zapotřebí víc než spodky, košile a starší kožená šněrovací obuv, ostatně běžné součásti

87 *Encyklopedie tělesné kultury. P–Ž,* Praha: Olympia, Bratislava 1988, s. 148.
88 M. PELC, *Sport a česká společnost do roku 1939*, s. 31.
89 Výzbroj je původně vojenský výraz, přejatý do sportu, kde znamená nutné vybavení buď člověka, nebo stroje. Každá disciplína si určuje vlastní povinnou výzbroj. Jedná se například o brusle, lyže, tenisové rakety, ale také batoh, spací pytle, aj.
90 Výstroj je speciální oblečení a obutí sportovců. Do výstroje patří také chrániče, masky, přilby aj.

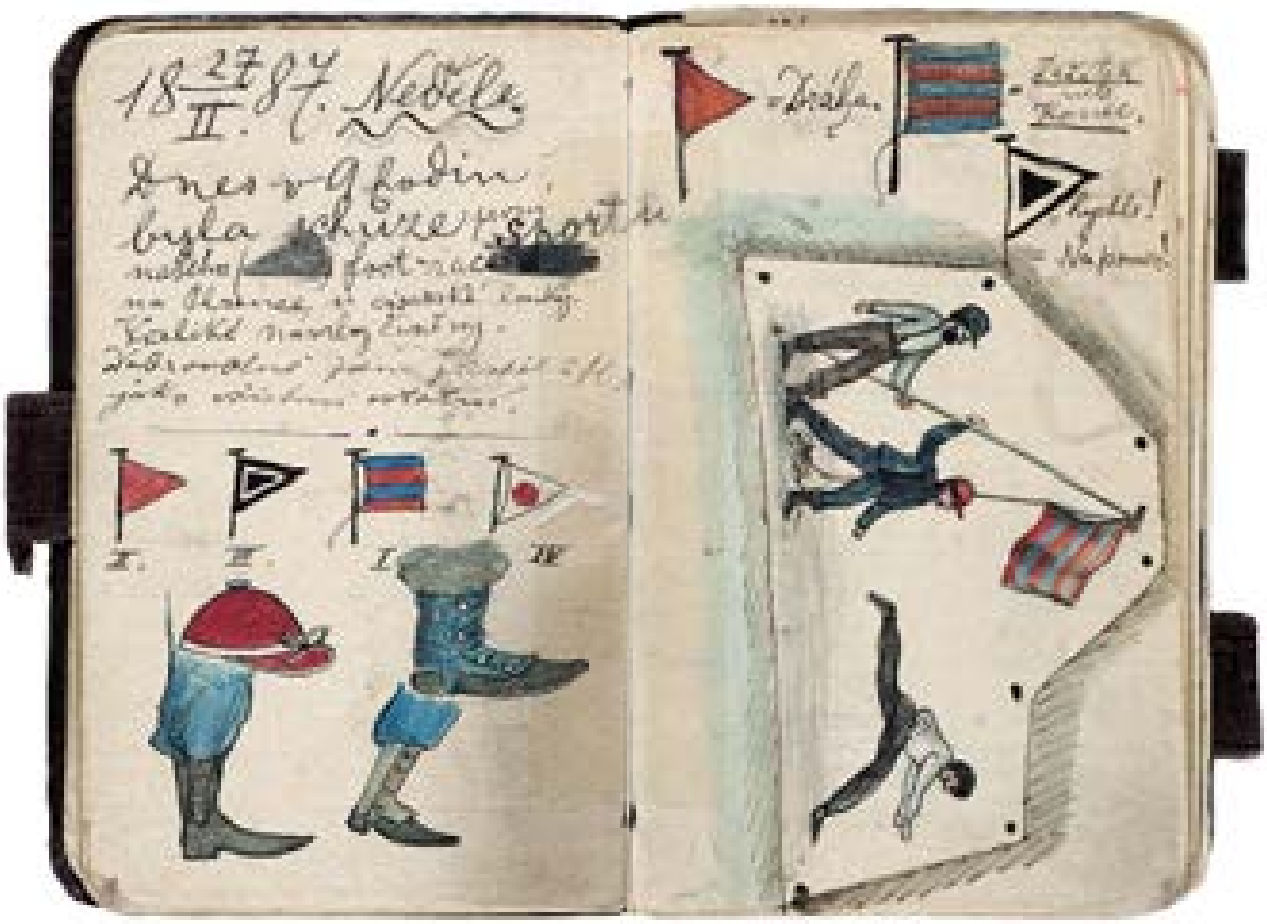

Zápisník J. Rösslera-Ořovského, kolorované kresby na papíře, Čechy, 1887. (ATVS NM; f. J. Rössler-Ořovský, inv. č. 22)

Josef Rössler-Ořovský v bruslařském úboru, fotoateliér J. Tomáš, kol. 1889. (Fotoarchiv ODTVS NM; H7F-19599)

Členky a členové veslařského klubu v Českých Budějovicích u plovárny za dominikánským klášterem, kol. 1914. (archiv Jiřího Koliše)

Slavnostní zahájení veslařské sezony na řece Moravě, Uherské Hradiště. V pozadí pravděpodobně budova Ruderverein Moravia, kol. 1905. (Fotoarchiv ODTVS NM; H7F-17051)

šatníku. Na kopací míč se mohla složit skupina kamarádů, namísto branky stačily dva vzrostlé stromy nebo pohozené svršky oděvů. Některé druhy sportů, které nebyly přímo závislé na nákladné výstroji a výzbroji, se v průběhu několika desetiletí staly oblíbenými u mas. Patří k nim například lehká i těžká atletika. V závislosti nad tím, jak rychle se tyto sporty rozšiřovaly, stávalo se i jejich základní vybavení finančně dostupnější, což byl příklad lyžování nebo cyklistiky. Jízdní kola byla navíc považována za levný dopravní prostředek a jejich uživatel nemusel být a priori sportovcem.

Prvními sportovními průkopníky, kteří začali dovážet speciální vybavení ze zahraničí na konci 19. století, byli zámožnější mladí „sportsmani" ze střední a vyšší třídy. Takovými všestrannými sportsmany, cyklisty a bruslaři byli například bratři Jaroslav a Bohumil Potůčkové. Ti si na přelomu století otevřeli vlastní sportovní obchod,[91] v němž nabízeli kopací míče, tenisové rakety a rakouská jízdní kola. S dalším úspěšným sportsmanem a osobním přítelem Josefem Rösslerem-Ořovským[92] se mnohokrát utkali při bruslařských závodech. I tento mladý obchodník se na svých služebních cestách po Evropě seznamoval s různými sporty, které následně zaváděl a propagoval u nás.[93] Oblíbil si nejvíce pro léto veslování a v zimě bruslení a lyžování. Z jeho popudu byl založen Český Yacht klub a I. Český lawntenisový klub (1893), Český Sculling Cercle s odborem tenisovým a fotbalovým (1894). Vděčíme mu za první vydaná pravidla hokeje a fotbalu (1897). Spolupracoval na vytvoření České atletické amatérské unie (1897), dále Svazu lyžařů království českého (1903), České lawn-tennisové asociace (1906), Českého výboru pro Olympijské hry (1896).

Olympijskou myšlenku začal šířit původně středoškolský profesor Jiří Guth,[94] který stál i u zrodu Mezinárodního olympijského výboru. Oba výše jmenovaní se stali schopnými diplomaty, kteří náš národ zastupovali na mezinárodní sportovní scéně. Před rozpoutáním první světové války byla naše suverenita na olympijských hrách ohrožena. Pařížský olympijský kongres v předvečer mezinárodního konfliktu rozhodl, že na chystaných hrách v Berlíně v roce 1916 nesmějí čeští ani finští sportovci vystupovat v samostatných výpravách, ale pouze pod vlajkou nadřazeného státního útvaru, ke kterému dané národy náležely.[95] Naši sportovci by tak museli vystupovat pod vlajkou rakousko-uherské monarchie. Válečný stav ale původní záměry značně pozměnil. Česká obec sokolská stejně jako ČOV byly sice rakouskými úřady oficiálně rozpuštěny,[96] prakticky však nadále fungovaly.

Důležitou úlohu sehrála sokolská tělocvičná průprava na frontách mezi vojáky, kteří potřebovali posílit tělesnou i duševní schránku. Nemenší roli měli také američtí a kanadští vyslanci původně anglické křesťanské organizace

91 Žitná ulice 2, Praha.

92 Josef Rössler-Ořovský (1869–1933), obchodník, který se od mládí věnoval veslování, bruslení, angažoval se při zakládaní mnoha sportovních klubů a svazů u nás. V letech 1906–1929 se stal generálním tajemníkem Českého olympijského výboru (dále jen ČOV) a organizoval několik výprav na olympijské hry (dále jen OH). Z cest přivezl do Čech několik původních kanadských kánoí, podle nichž se stavěly další. Založil kanoistický kroužek při Českém Yacht klubu a stal se zakladatelem vodní turistiky, které se sám věnoval. Působil také jako sportovní rozhodčí a novinář u nás i v zahraničí. Jan KLAPAČ, *Josef Rössler-Ořovský. Zakladatel nové společenské aktivity – sportu,* Praha: Český olympijský výbor, 2001.

93 Archiv tělesné výchovy a sportu, Národní muzeum (dále jen ATVS NM), fond (dále jen f.) Josef Rössler-Ořovský, k. 1, inv. č. 23.

94 Jiří Stanislav Guth-Jarkovský (1861–1943), středoškolský pedagog a propagátor sportu. Založil ČOV a stál u zrodu Mezinárodního olympijského výboru, dále byl spoluzakladatelem České amatérské atletické unie i předsedou Klubu českých turistů. V letech 1919–1922 pracoval jako ceremoniář prezidenta Tomáše G. Masaryka. František KOLÁŘ, *Jiří Stanislav Guth-Jarkovský,* Praha: Český olympijský výbor v nakladatelství Olympia, 2011.

95 *Sport za Velké války,* Praha: Národní muzeum, 2018, s. 7.

96 Česká obec sokolská byla rozpuštěna dne 24. 11. 1915.

Sokolové-legionáři v Rusku vytvářejí cvičební sestavy, tzv. živé sochy, 1919. (Fotoarchiv ODTVS NM; H7F-76355)

YMCA (Young Men's Christian Association – křesťanské sdružení mladých mužů),[97] kteří na bojištích a v zajateckých táborech pomáhali vojákům překonávat tělesné a duševní strasti.

Mezinárodní sportovní utkání byla během války většinou přerušena, ale sportovní ruch uvnitř českých zemí zcela neustal. Pořádala se hokejová, fotbalová utkání, zápasnické, vzpěračské, boxerské, plavecké a atletické soutěže. Závodů se účastnili především dorostenci, kteří ještě nebyli odvedeni na frontu. V některých případech se však závodů účastnili i starší sportovci během vojenské dovolené. Hodnotnými cenami za vítězství se v těchto těžkých dobách stávaly šiška salámu, chleba, bábovka, buřty, zavařeniny nebo plechovka tabáku.

Pracovníci YMCA přišli po válce spolu s českými legiemi do Prahy. Jejich činnost byla zaměřena na sociální, duchovní a etický rozvoj společnosti. Bývalým vojákům zprostředkovávali vzdělání, přípravu na povolání, biblické poselství a rovněž sportovní aktivity, které stavěly na principech jednoty a rozvoje ducha, mysli a těla jedince. Pro zábavu vojáků či válečných zajatců dopravila YMCA už v průběhu první světové války ze Spojených států amerických do Evropy obrovské množství sportovního materiálu (baseballové míčky, pálky a rukavice, basketbalové míče, volejbalové míče a sítě, vybavení na sálový baseball, boxerské rukavice, tenisové rakety či nejrůznější atletické pomůcky). Jednalo se o téměř 760 tun sportovního materiálu v hodnotě více než

97 **YMCA vznikla v roce 1844 v Anglii a zaměřovala se na náboženskou výchovu. V roce 1873 byla založena první pobočka ve Vídni a v roce 1886 také v Praze. Největšího významu dosáhla organizace v USA.**

1,5 milionu amerických dolarů.[98] Díky podpoře prezidenta Tomáše G. Masaryka byly československá YMCA zároveň s ženskou odnoží s názvem YWCA (Young Women's Christian Association)[99] ustaveny i u nás, a to v roce 1921.[100] Na Poříčí v Praze byla o sedm let později vystavěna i nová budova organizace s tělocvičnou a prvním vnitřním bazénem. Z americké YMCA k nám přijížděli přední pracovníci, jako například prof. Josef Amos Pipal,[101] dr. J. Machotka,[102] L. W. Riess[103] či František Miloslav Marek,[104] kteří v nesčetných kurzech vyučovali zástupce našich sportovních klubů novým směrům v lehké atletice, a především ve sportovních hrách.[105] Zároveň představili tuzemským sportovcům sporty jako volejbal, basketbal nebo futsal. Ti, kteří netoužili být organizovaní, si zamilovali tramping, který provozovali převážně mladí, a to na vodě i na souši.

Evropská válečná zkušenost proměnila společenské hodnoty. Sport začal být vnímán jinak, především díky stále silnější potřebě existence tělesně a psychicky zdravého, bojeschopného národa. Oficiální postoj nové vlády byl ale rozpolcený.[106] České země patřily po rozpadu rakousko-uherské monarchie k hospodářsky nejrozvinutějším oblastem, ekonomika však byla oslabena a bylo zapotřebí přistoupit k měnové reformě. Po období hospodářské krize v letech 1921–1922 přišla zlatá léta první ČSR.[107]

Státní finanční podpora v řádech milionů směřovala v této době primárně v rámci dotací do Sokola a Klubu českých turistů (dále jen KČT).[108] Subvence sportovních svazů dosahovaly tisíců až desetitisíců korun.[109] Nově vzniklé Ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy investovalo ze svého rozpočtu do této oblasti jen 3 % výdajů.[110] Ne všechny sporty ale spadaly pod ně. Turistika a zimní sporty byly považovány spíže za cestovní ruch, proto je spravovalo Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností. Ministerstvo veřejných prací zastřešovalo automobilismus, motorismus a letectví. Střelba, jezdecké sporty, šerm a sport branců spadaly do gesce Ministerstva národní obrany. Školní tělocvik a vzdělávání odborníků mělo na starosti Ministerstvo školství

98 *Summary of World War Work of the American YMCA* (With the soldiers and sailors of America at home, on the sea, and overseas. With the men of the allied armies and with the prisoners of war in all parts of the world). (1920). New York: International Committee of Young Men's Christian Associations, s. 135–137.

99 Organizace YWCA (Young Women's Christian Association) vznikla v Londýně roce 1855.

100 J. KONEČNÝ, *YMCA její vznik, dějiny a význam*. Praha 1930, s. 28–30.

101 Prof. Josef Amos Pipal (1880–1955), Čechoameričan, rodák ze Zachotína u Prachatic, profesor tělesné výchovy (dále jen TV) na univerzitách v Dakotě a Ohiu, do r. 1916 trenér na Occidental College v Los Angeles v Kalifornii. Asistent trenéra atletů USA pro tzv. Pershingovu olympiádu v Paříži r. 1919. V letech 1919–1921 působil jako tělovýchovný instruktor YMCA v Československu a připravoval naše atlety na první poválečné OH roku 1920 v Antverpách. Do přípravy atletů zařadil u nás dosud neznámé míčové hry, mezi nimi volejbal a basketbal. Ve funkci instruktora YMCA objížděl její střediska na území ČSR, školil a vychovával své následovníky.

102 Dr. J. Machotka položil společně s Josefem (Joe) Firstem ve dnech 1. až 30. května 1919 základ československému softballu. Stalo se tak v Plzni, kde byl odehrán první zápas u nás. Dr. Machotka byl Čechoameričan z Omahy, který byl vedoucím kurzu volejbalu, basketbalu, lukostřelby a playgroundballu (předchůdce baseballu), pořádaného pro účely vojenské YMCA.

103 Lewis William „Lew" Riess byl hlavním koučem univerzitního týmu amerického fotbalu na Virginia Tech College pro sezonu 1911. Znal tudíž velmi dobře tzv. americké sporty a přišel do styku i s tréninkovými metodami, které byly u nás neznámé.

104 František Miloslav Marek (1896–1961) byl propagátorem volejbalu a basketbalu, absolvent Springfield College v USA, ředitel YMCA Praha a jeden za zakladatelů Československého volleyballového a basketbalového svazu.

105 Národní archiv Praha (dále jen NA), f. YMCA, k. 8.

106 M. PELC, *Sport a česká společnost do roku 1939*, s. 70.

107 František ČAPKA – Radek SLABOTÍNKSÝ – Pavla STÖHROVÁ (eds), *Hospodářské dějiny Moravy a Slezska. Vybrané kapitoly z 20. století*, Brno: Technické muzeum v Brně, s. 5.

108 Ve dvacátých letech 20. století dosahovala přímá státní podpora výše několika milionů korun, ve třicátých letech už jen statisíců korun.

109 M. PELC, *Sport a česká společnost do roku 1939*, s. 70.

110 Tamtéž, s. 71.

a národní osvěty.[111] Tato roztroušenost vyvolala touhu po jednotné zastřešující sportovní organizaci, která byla naplněna v roce 1928 vznikem Československého všesportovního výboru.

Právě v počátcích mladé republiky se sportování stalo moderním způsobem trávení volného času především mladých lidí. Stalo se doslova jakýmsi novým životním stylem. Pracovní doba byla nově snížena na osm hodin denně[112] a bylo zavedeno šest dní placené dovolené za rok pro zaměstnance.[113] Nově nabytý volný čas, a především volná neděle nabízely mnoho možností. Amatérští sportovci i sportovkyně zaplňovali veřejný prostor. Díky pozemkové reformě byla jednotlivým sportovním organizacím přidělena nová území pro jejich aktivity. Vznikala nová sportoviště, hřiště a cvičiště, která byla původně převážně dřevěná. Stadiony na Štvanici a Strahově či Masarykův závodní okruh u Brna už byly vystavěny zděné, moderního charakteru, v duchu vládnoucího funkcionalismu. V pohraničí stavěl KČT rozhledny a chaty. Největší podíl přidělených pozemků náležel dominujícím sokolským jednotám, dělnickým tělocvičným jednotám, orelským jednotám a právě KČT.

Velký rozkvět zažívaly v meziválečném období židovské sportovní spolky, kterých bylo v Čechách, na Moravě a na Slovensku celkem 72 s přibližně 15 000 členy. Historicky první, zvaný Makabi,[114] vznikl v Moravské Ostravě již roku 1899. Jedním z nejznámějších se stal český Hagibor, který sdružoval lehké atlety, hokejisty, tenisty, fotbalisty a plavce.[115] V roce 1926 přestali využívat sportoviště na pražské Letné a vybudovali sportovní areál na rozhraní Žižkova a Strašnic. Mezi úspěšné sportovce židovského původu patřili například stolní tenistka Trude Kleinová, běžec Oskar Hekš, tenista Ladislav Hecht[116] a mnoho dalších. Své síly porovnávali na Evropských hrách Makabi v roce 1929 v Ostravě, poté i na světových Makabejských hrách konaných od roku 1932 v Izraeli. V letech 1939 až 1940 byly ale veškeré židovské spolky zrušeny.[117]

Mezi lety 1929 a 1933 vzniklo na 156 soukromých škol tělesné výchovy, rytmiky a tanečního umění, z toho jednadvacet na Slovensku.[118] Tělocvična vznikla například v paláci Lucerna a v paláci U Nováků v Praze existovala gymnastická škola pro ženy a dívky pod vedením Běly Friedländrové. Tato žena stála i u počátku rozhlasových relací s pravidelnou rozcvičkou. Se svým druhým manželem, architektem Václavem Pilcem, se podílela na koncepci sportovní části pražského paláce AXA (1930–1932), kde byl vybudován tehdy nejmodernější plavecký bazén se skokanským můstkem. Při své koncepci ve výuce rytmiky a nápravného tělocviku pro pracující ženy se inspirovala americkou tělovýchovou, kterou měla možnost poznat během svých studií ve Spojených státech amerických.

111 Tamtéž, s. 73.
112 Zákon č. 91/1918 Sb. z. a n. o osmihodinové pracovní době ze dne 19. 12. 1918.
113 Zákon č. 67/1925 ze dne 3. 4. 1925 zaváděl placené dovolené na šest dnů v roce pro zaměstnance a po deseti letech nepřetržitého zaměstnání u stejného zaměstnavatele se tato prodlužovala na sedm, po patnácti letech na osm dnů v roce. Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1918, částka 17, 24. 12. 1918, s. 81–83; 17. 4. 1925, částka 31, s. 435–437.
114 Název odvozen od jmen vůdců povstání proti náboženské perzekuci Židů v Palestině ve 2. stol. př. n. l.
115 Plavecký klub Bar Kochba Brno.
116 Ladislav Hecht (1910–2004) byl profesionální tenista židovského původu, reprezentant Československa v Davisově poháru ve třicátých letech 20. století, kde dosáhl bilance 18 vítězství a 19 porážek. Přestože byl židovského původu, byl pozván do daviscupového týmu Německa, pozvání však nepřijal.
117 K jejich obnově pak docházelo v letech 1948 až 1950. Tomáš PĚKNÝ, *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha: Sefer, 2001, s. 530.
118 M. PELC, *Sport a česká společnost do roku 1939*, s. 57.

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázku z knihy ***Móda : Sport*.**
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.